

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra církevních dějin a církevního práva

Teologické nauky (TENAN)

MUDr. Robert Dojčár

*Zkoumání poruch osobnosti v procesu o prohlášení
neplatnosti manželství*

Diplomová práce

Olomouc 2020

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedené prameny a literaturu.

V Dolanech dne 2. 1. 2020

MUDr. Robert Dojčár

Poděkování:

V úvodu své práce chci poděkovat vedoucí své práce ThLic. Mgr. Monice Menke, Th.D. za její vstřícnost a pomoc při psaní své diplomové práce. Také za její odbornou erudici a kompetentnost, díky níž jsem mohl s důvěrou konzultovat své dotazy v oblasti církevního práva. Zároveň velmi děkuji ICDr. Liboru Botkovi za sdílení cenných zkušeností z církevně-soudní praxe.

OBSAH

Úvod	5
1. Manželství v katolické církvi	7
1.1. Manželství, cíle a podstatné vlastnosti	7
1.2. Smluvní povaha manželství a způsobilost stran	8
1.3. Nedostatky manželského souhlasu v kontextu psychiky	9
1.4. Poruchy osobnosti jako nedostatky manželského souhlasu.....	10
2. Poruchy osobnosti	12
2.1. Definice poruch osobnosti	12
2.2. Stručný vývoj diagnostiky poruch osobnosti	12
2.3. Všeobecná kritéria poruch osobnosti	15
2.4. Typy specifických poruch osobnosti	16
3. Diagnostika a léčba poruch osobnosti	24
3.1. Současná diagnostika poruch osobnosti z pohledu psychiatrie a klinické psychologie	24
3.2. Diagnostické metody poruch osobnosti	24
3.3. Postup při diagnostice	25
3.4. Chyby při diagnostice	26
3.5. Předpoklady léčby poruch osobnosti, prognóza a léčba	27
4. Proces zkoumání platnosti manželství s ohledem na duševní patologii a úloha znalce u církevního soudu	29
4.1. Současná církevně - soudní praxe definování poruch osobnosti	29
4.2. Zapojení znalce a náležitosti odborného posouzení duševního stavu u poruch osobnosti	30
5. Poruchy osobnosti a jejich vliv na kvalitu manželského souhlasu s ohledem na kánon 1095, odst. 2,3 CIC/1983	42
5.1. Poruchy osobnosti obecně a jejich vliv na kvalitu manželského souhlasu	42
5.2. Specifické poruchy osobnosti a jejich dopad na manželství a kvalitu manželského souhlasu	44
5.3. Rozdělení specifických poruch osobnosti podle dopadu na kvalitu manželského souhlasu	53
6. Znalecká praxe církevních soudů v České republice	54
6.1. Kasuistika posudku znalce v procesu zkoumání neplatnosti manželství	54
6.2. Doporučené otázky soudu při vyšetřování posuzovaného v manželském procesu	60
Závěr	64
Seznam pramenů a literatury	67
Seznam zkratk	70

ÚVOD

Motivem, který mě vedl k sepsání této práce, je snaha využít svých znalostí a zkušeností z lékařského oboru psychiatrie a ze soudně znalecké praxe v oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie a aplikovat je při zkoumání v tématicke oboru církevního práva. Domnívám se, že zejména problematika vlivu poruch osobnosti na kvalitu manželského souhlasu v oblasti církevního práva je pole nepříliš probádané a dle mých dosavadních zkušeností se k němu přistupuje víceméně subjektivně a intuitivně, a to i při rozhodování církevních autorit v rámci procesu o prohlášení neplatnosti manželství.

Mým cílem bylo poukázat na skutečnost, že poruchy osobnosti nejsou jednodušou skupinou poruch a nelze k jednotlivým specifickým typům z hlediska posuzování přistupovat zcela homogenně a bez rozlišování.

Chtěl bych zprvu stručně ozřejmit klinický průběh a možnosti léčby jednotlivých specifických poruch osobnosti a také nastínit současné možnosti jejich diagnostiky. Poté bych se zaměřil na střet poruch osobnosti s kvalitou manželského souhlasu, jak je chápáno v kán. 1095 CIC/1983. Mým cílem je zhodnotit stávající praxi zapojování znalců do procesu o prohlášení neplatnosti manželství a navrhnout doporučení, která by byla uplatnitelná církevními soudy s ohledem na stávající medicínskou praxi.

Důvody, které mě vedly k sepsání této práce, jsou zejména pastorační. Jedním limitem je samozřejmě snaha zajistit, aby neutrpěla důstojnost svátosti manželství, a církevní proces se nestal pouze formou „jak to zařídit, aby manželé, jejichž manželství zkrachovalo, dostali za každou cenu šanci na reparát". Když pomíneme podstatnou vlastnost manželství nerozlučitelnost jako záměr samotného Stvořitele, bylo by to jistě demotivující pro ty manželské páry, které každodenně bojují o to, aby obstáli ve svém náročném manželském povolání i přes těžkosti a nepříznivé životní situace a kteří se snaží statečně řešit někdy i těžké a dlouholeté manželské krize a dostát tak svému manželskému slibu.

Na druhé straně je však třeba uvažovat i o tom, aby rigidita při rozhodování církevní autority nevedla ke ztrátě motivace křesťanů a k jejich rezignaci na duchovní život v církvi. Zejména v případě, že se jedná o reálný důvod domnívat se, že ve zkrachovalém manželství byla zjištěna překážka nebo samotné uzavření manželství nemělo znaky plnohodnotného manželského souhlasu, jako tomu může být v případě některých poruch osobnosti. V tomto

případě by přílišná délka trvání procesu ve věci prohlášení neplatnosti manželství od počátku mohla vést, kromě ztráty motivace ze strany účastníků procesu, i ke ztrátě důvěry v instituci katolické církve jako takové, a k jejich odchodu z aktivního života v církvi. Biblický citát „nalomenou třtinu nedolomí a doutnající knot neuhasí“¹ zde nabývá konkrétního pastoračního významu. Rozhodování soudu i délka soudních řízení mají nepříznivý vliv na nezanedbatelnou skupinu katolických věřících. Je zřejmé, že značná část těchto křesťanů ve fázi mnohaletého čekání na výrok soudu je v církevním životě pasivní, protože považují sami sebe za křesťany „druhé kategorie“, kteří ve svém povolání definitivně zklamali. Mají strach začlenit se i do „nesvátočných aktivit“ v církvi či do života různých církevních společenství z obavy, že nebudou přijati věřícími, kteří žijí v plném svátostném společenství s katolickou církvi. Po negativních zkušenostech nezřídka odcházejí buď do jiných křesťanských společenství, kde se necítí být v takové míře stigmatizováni a vyčleněni, nebo z církve vůbec. Mým cílem bylo toto téma více objektivizovat, k čemuž jsem se snažil využít stávajících znalostí a zkušeností z oboru psychiatrie a pomoci tak při praktickém rozhodování kompetentním církevním autoritám. Využívám k tomu odbornou medicínskou literaturu, zasazenou do právního prostředí katolické církve a s poukazem na pastorační impulzy papeže Františka, zejména jeho Apoštolské exhortace *Amoris laetitia*, O lásce v rodině.

¹ Srov. Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad: Mt 12,20 a Iz 42,3.

1. Manželství v katolické církvi

Z pohledu na dílo stvoření je manželství dílem a darem Stvořitele, který určil jeho základní vlastnosti. Tyto aspekty souvisí i s kanonicko-právním vymezením manželské smlouvy (*matrimoniale foedus*). Patří do oblasti přirozeného práva, které platí pro všechna manželství bez rozdílu, tedy i manželství osob nevěřících či nepokřtěných. Sem spadají otázky podstatných vlastností manželství (jednota a nerozlučitelnost), jeho společenského významu (smlouva *sui generis*, cíle manželství) i personálního významu (vytváření hlubokého, intimního vztahu směřujícího k integrálnímu lidství vzájemným doplňováním se mužského a ženského pohlaví v konkrétním vztahu). Z hlediska pozitivního Božského práva je položen důraz na manželství jako posvátnou skutečnost (*res sacra*), ba dokonce svátost Nové smlouvy, tedy privilegovaný nástroj Božího působení, který posvěcuje člověka a vede jej ke spáse.²

Definice manželství je obsažena ve stávajícím kodexu kanonického práva, který zdůrazňuje, že „manželský svazek, kterým muž a žena mezi sebou uzavírají nejvnitřnější společenství celého života, zaměřené svou povahou na prospěch manželů a na zplození a výchovu dětí, je mezi pokřtěnými povýšen Ježíšem Kristem na svátost“.³

1.1 Manželství, cíle a podstatné vlastnosti

Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* označuje manželství za důvěrné společenství života a manželské lásky, které se uskutečňují manželskou smlouvou neboli neodvolatelným osobním souhlasem. Lidským úkonem se manželé vzájemně sobě dávají a přijímají, vzniká i před společností stav podle Božího řádu pevný. Tento posvátný svazek nezávisí na lidské libovůli, a to s ohledem na dobro manželů, potomstva i společnosti.⁴ O cílech manželství se hovoří po celou historii církve od patristické doby. Jedná se o dobro potomstva (*bonum prolis*), což je plození a výchova dětí, dále dobro věrnosti (*bonum fidei*), tedy vzájemná věrnost vyplývající z vlastnosti jednoty, a dobro svátosti (*bonum sacramenti*) vyplývající z vlastnosti nerozlučnosti. Tyto cíle manželství se často redukovaly na dva: dobro potomstva (*bonum prolis*, prokreativní cíl) a dobro manželů (*bonum coniugum*, personální

² NĚMEC, s. 13.

³ CIC/1983, kán. 1055, §1

⁴ GS, č. 48.

cíl).⁵ V historii církve byla hierarchie mezi oběma cíli vyjadřována různě, po mnoho staletí byl za hierarchicky důležitější cíl považován cíl prokreativní. CIC/1983 ani 2. vatikánský koncil již nehovoří o hierarchizaci cílů manželství, nýbrž oba jsou kladeny vedle sebe, přičemž jako první je jmenován cíl personální.⁶ Manželství jako nevnitřnější společenství života zahrnuje dvě dimenze života:

a) dimenzi kvalitativní (intenzivní) - patří sem manželské sdílení všeho, co tvoří náš život, tato vlastnost se nazývá jednota (*unitas*) nebo také věrnost.

b) dimenzi kvantitativní (extenzivní) - tato vlastnost vyjadřuje, že sdílení v manželství je na celý život, což vyžaduje stálost a trvání vztahu. Tato vlastnost se nazývá nerozlučnost (*indissolubilitas*). Odmítnutí podstatných vlastností manželství by vedlo v důsledku k odmítnutí samotného manželství, a tedy k jeho neplatnosti.⁷

1.2 Smluvní povaha manželství a způsobilost stran

Smluvní povahu manželství vyjadřuje současný kodex kanonického práva (obdobně jako východní CCEO),⁸ podle něhož je manželství vytvářeno souhlasem stran zákonně projeveným mezi osobami právně způsobilými. Žádná lidská moc nemůže tento souhlas nahradit. Manželský souhlas je úkon vůle, jímž se muž a žena sami sobě navzájem neodvolatelnou dohodou odevzdávají a přijímají za účelem vytvoření manželství.⁹ Z této smluvní povahy manželství vyplývá praktické rozlišení podstatné vlastnosti nerozlučnosti:

a) vnitřní nerozlučitelnost (*indissolubilitas intrinseca*) - ze strany manželů – je absolutní, tedy manželé nejsou způsobilí na základě svého dřívějšího rozhodnutí později manželství zrušit. Proto také katolická církev neuznává sekulární rozvod jako možnost ukončení manželství.

b) vnější nerozlučitelnost (*indissolubilitas extrinseca*) - ze strany kompetentní církevní autority (nikoli sekulární). Ve výjimečných případech je možné rozloučit platné manželství, a to buď svátostně nedokonané, anebo nesvátostně. Každá lidská moc nad manželstvím padá v případě svátostného dokonaného manželství.¹⁰

⁵ Srov. NĚMEC, s. 17-18.

⁶ Srov. DUDA, J. *Katolické manželské právo*, s. 22-24.

⁷ NĚMEC, s. 16-17.

⁸ CCEO, kán. 776.

⁹ CIC/1983, kán. 1057, §1, §2.

¹⁰ NĚMEC, s. 17.

Kodex kanonického práva vyjadřuje základní právo na uzavření manželství pro všechny, kterým to právo nezakazuje s odvoláním na svobodu volby životního stavu.¹¹ Toto právo může být omezeno, jsou-li ve hře vyšší hodnoty a ochrana jiných osob a společenství, např. možnost zákazu manželství, uplatnění manželských překážek, nebo také tam, kde se z povahy životního stavu vyžaduje život bez manželství (zasvěcený život), nebo když je život bez manželství z teologických důvodů vyžadován (kněžský celibát). Toto právo nikdy neznamená povinnost vstoupit do manželství. Zásada je, že se manželství těší přízni práva, *matrimonium gaudet favore iuris*, což znamená, že právo, tedy i církevní soudnictví, hájí platnost manželství, pokud došlo k vykonání obřadu jeho uzavření.¹² Hovoří o tom i kodex kanonického práva, podle něhož právo zvýhodňuje manželství, a proto se při pochybnosti považuje manželství za platné, dokud se neprokáže opak.¹³

1.3 Nedostatky manželského souhlasu v kontextu psychiky

Manželský souhlas nemůže být nahrazen žádnou lidskou mocí, neboť je to konstitutivní prvek manželství. Nedá se od něho tedy dispenzovat, neboť je to požadavek přirozeného práva. Na základě toho je třeba vzít v úvahu i důvody zásadního nedostatku souhlasu a využít i znalosti různých humanitních oborů, včetně lékařských oborů. Je nutné hledat odpověď na to, kdy je manželský souhlas náležitý, a kdy naopak ne.¹⁴

O nedostacích manželského souhlasu a nezpůsobilosti uzavřít manželství z psychických důvodů hovoří kán. 1095 CIC/1983.¹⁵ Nezpůsobilí pro uzavření manželství jsou ti, kteří:

- a) nemají dostatečné užívání rozumu (odst. 1),
- b) mají závažnou poruchu soudnosti, co do podstatných práv a povinností manželských, které se předávají a přijímají (odst. 2),
- c) nejsou schopni z psychických důvodů převzít podstatné manželské povinnosti (odst. 3).

V podstatě většina manželství, která bývají prohlašována za neplatná u církevních soudů, minimálně v našem českém i evropském prostředí, řeší nějakým způsobem nedostatky

¹¹ CIC/1983, kán. 1058, kán. 219.

¹² Srov. NĚMEC, s. 18-19.

¹³ CIC/1983, kán. 1060.

¹⁴ Srov. NĚMEC, s. 96.

¹⁵ CIC/1983, kán. 1095, odst. 1-3.

manželského souhlasu vztahující se k psychické stránce, ať už rozumové, či volní, případně v kombinaci s jinými důvody (např. vyloučení podstatné vlastnosti manželství).¹⁶

1.4. Poruchy osobnosti jako nedostatky manželského souhlasu

Kán. 1095, odst. 1 CIC/1983 hovoří o nedostatku manželského souhlasu, který se týká oblasti poznání. Konkrétně celkové nedostatečnosti užívání rozumu, které člověka zneschopňuje k vykonání platného manželského souhlasu. Tento bod se poruch osobností netýká, protože poruchy osobnosti rozumové schopnosti primárně neovlivňují a mentální deficit naopak nevede k rozvoji osobnostních poruch. Týká se to celkového nedostatku rozumových schopností, které církevní právo nazývá tradičně termínem *amentia*. V dnešní diagnostice by sem spadaly zejména stavy pod diagnózou mentální retardace. Patří sem také dočasné poruchy užívání rozumu, způsobené nahodilými příčinami fyzické nebo duševní povahy (př. působením návykových látek, delirii různé etiologie apod.)¹⁷

Poruchy osobnosti mohou ovlivnit kvalitu manželského souhlasu ve dvou skupinách, jak je typizuje současně platný kodex kanonického práva:

a) Kán. 1095, odst. 2 CIC/1983 hovoří o nedostatku manželského souhlasu, který se týká oblasti poznání. Konkrétně se jedná o závažnou poruchu soudnosti, co do podstatných práv a povinností manželských, které se předávají a přijímají. V případě uzavírání manželství se vyžaduje rozlišování odpovídající významu samotného manželství, tedy *discretio iudicii matrimonii proportionata*. Pro neplatnost manželství je vyžadována ne jakákoli, ale závažná porucha soudnosti, jejíž míru posuzuje církevní soud obvykle na základě posudku znalce. Specifikovaným předmětem nedostatku jsou podstatná práva a povinnosti manželské, které se předávají a přijímají. Jedná se zejména o poznání manželství jako trvalého a věrného společenství jednoho muže a jedné ženy, které se vyznačuje vzájemnou pomocí a otevřeností pro potomstvo. Kromě poruch osobnosti bývají uváděny mezi dalšími příčinami tohoto nedostatku souhlasu například vady sociálního chápání jedince a závažná psychická nezralost, nezvládnuté vášně, sexuální anomálie a závažná citová nezralost.¹⁸

¹⁶ Srov. MENKE, M. *Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus v praxi českých a moravských církevních soudů*, In: *Revue církevního práva* 69, s. 29, 31 a 32.

¹⁷ Srov. NĚMEC, s. 106-107.

¹⁸ Srov. NĚMEC, s. 108, podrobněji KLIMEŠ, s. 149-152.

b) Kán. 1095, odst. 3 CIC/1983 hovoří o nedostatku manželského souhlasu, který se týká oblasti vůle. Jedná se o psychickou neschopnost převzít podstatné manželské povinnosti. V případě uzavírání manželství se vyžaduje schopnost vůle reálně na sebe vzít závazky plynoucí z uzavření manželství (podstatné manželské povinnosti). Pro neplatnost je stanoveno, že neschopnost převzít podstatné manželské povinnosti vyplývá z psychických důvodů. Musí se jednat o skutečnou neschopnost, nikoli pouze o obtížnost. Dále psychická příčina musí existovat v okamžiku uzavření manželství a musí být trvalá. Pro posouzení termínu podstatné manželské povinnosti je třeba vyjít z cílů manželství, což je dobro potomstva (plození a výchova dětí), dobro manželů (vzájemná pomoc a služba), dobro svátosti (nerozlučnost) a dobro víry (jednota, věrnost). Kromě poruch osobnosti bývají uváděny mezi dalšími příčinami tohoto nedostatku souhlasu například homosexualita, bisexualita, návykové nemoci a závažné afektivní poruchy. Není důležitá existence těchto příčin, ale především jejich stupeň a dopad na to které konkrétní manželství. Musí jít o neschopnost předcházející manželskému souhlasu, nejen obtížnost, musí být těžká objektivně, nejen relativně vůči konkrétnímu partnerovi, a musí být jistá.¹⁹

¹⁹ Srov. NĚMEC, s. 108-112, KLIMEŠ, s. 153-156.

2. Poruchy osobnosti

2.1. Definice poruch osobnosti

Klasifikovat poruchy osobnosti patří k neobtížnějším kapitolám psychiatrické klasifikace. Současná medicína v klinické psychiatrické praxi vychází zejména z popisů dlouhotrvajících osobnostních rysů. V Evropské psychiatrii se ke klasifikaci duševních poruch používá zpravidla Mezinárodní klasifikace nemocí, ICD 10 (česky MKN 10). Specifické poruchy osobnosti jsou zařazeny pod kódem F 60. Z hlediska duševní patologie shledáváme u specifických poruch osobnosti trvalé projevy maladaptivního chování, které jsou hluboce zakořeněny ve struktuře osobnosti. Nejedná se tedy o projev jiné duševní poruchy ani o psychický doprovod závažného tělesného onemocnění. Jedná se o extrémní nebo významné odchylky od způsobů, kterými průměrný člověk v dané kultuře vnímá, myslí, cítí, a zvláště si utváří vztahy k druhým. Tyto vzorce chování jsou víceméně stabilní, často jsou spojeny s jistým stupněm subjektivní tísně, s problémy v adaptivní společenské aktivitě a v dosahování žádoucích cílů. Každá porucha je klasifikována podle převládající formy projevů chování. Poruchy osobnosti se objevují již v časném dětství a v adolescenci. Svými jedinci jsou vnímány osobnostní rysy jako integrální součást, proto je jedinec s těmito problémy srozuměn a nesnaží se jich většinou zbavit. Hovoříme o pojmu ego-syntonní poruchy. Jedinec s takovou poruchou často odmítá vlastní zodpovědnost za poškození někoho jiného, jen obtížně chápe, že mu způsobil újmu a má tendenci obviňovat někoho dalšího.²⁰

2.2. Stručný vývoj diagnostiky poruch osobnosti

Teorií osobnosti a diagnostikou poruch osobnosti se zabývali zejména americký psycholog **Theodore Millon** a profesor psychiatrie na Washingtonské univerzitě v St. Louis **C.R. Cloninger**, kteří do značné míry ovlivnili současnou diagnostickou praxi poruch osobnosti.

Millon se na rozdíl od klinické lékařské diagnostiky snaží jít za rámec psychiatrické klasifikace, odmítá pojetí poruch osobnosti jako nemocí a rozdílných klinicky homogenních jednotek, složených z rozdílných a trvalých diagnostických znaků. Považuje je za zúžené

²⁰ Srov. SMOLÍK, s. 353- 354.

a klinicky neužitečné. I v rámci jedné kategorie poruchy osobnosti lze vnímat velké rozdíly a odlišný styl adaptace na změny prostředí. Millon přispěl k tomu, že se vedle kategoriální diagnostiky začíná prosazovat více diagnostika dimenzionální, která je lépe schopna posoudit míru poruchy a citlivěji se vyjádřit k prognóze.²¹

Millon vytvořil tzv. *evoluční model osobnosti*,²² podle něhož lze poznat hlubší zákony psychiky z univerzálních principů věd jako je fyzika, chemie a biologie. Podle tohoto modelu musí lidský organismus během ontogeneze projít čtyřmi fylogenetickými stadii: Jsou to fáze existence, adaptace, replikace a abstrakce. Fáze existence obsahuje strategii „příjemného“, jež vede k rozšíření života, a strategii „bolesti“, kdy se vyhýbáme událostem, které by mohly život ukončit. U normální osobnosti se obě strategie prolínají. Například pro schizoidní a vyhýbavé poruchy osobnosti je typická neschopnost přiblížit se „příjemnému“, naopak disociální poruchy osobnosti jsou nepříjemně riskující. Fáze adaptace je schopnost přizpůsobení se prostředí či sobě. Neschopnost adaptace je typická pro histrionskou poruchu osobnosti, neschopnost dát životu aktivní směr je zase typická pro závislé, pasivní, anankastické a narcistické poruchy osobnosti. U disociální poruchy osobnosti jsou pro změnu aktivně přesahovány kulturně akceptovatelné normy. Fáze replikace představuje vztah zaměření na sebe oproti zaměření na druhé. U normální osobnosti je péče o svůj rozvoj a zaměření na potomstvo vyvážené. Seberozvoj nezvládají zejména závislé poruchy osobnosti, konstruktivní lásku k ostatním zase disociální a narcistické poruchy osobnosti. Fáze abstrakce představuje schopnost symbolického vnímání, usuzování, zvažování. Tato fáze není spojena s žádnou poruchou osobnosti.²³ Millon také dělí poruchy osobnosti podle vztahu individuality a společnosti. Popsal v této souvislosti čtyři styly: a) styl deficitu příjemnosti (*pleasure-deficient style*), typický pro schizoidní, vyhýbavou a depresivní poruchu osobnosti, b) styl interpersonálně nevyrovnaný (*interpersonally-imbalanced style*), typický pro histrionskou, narcistickou a antisociální poruchu osobnosti, c) styl intrapsychicky konfliktní (*intrapsychically-conflicted style*), typický pro agresivní, obsedantně-kompulsivní, negativistickou a masochistickou poruchu osobnosti, d) styl strukturálně narušený (*structurally-defective style*), typický pro sociálně nekompetentní osobnosti (schizotypní, hraniční a paranoidní poruchu osobnosti).²⁴

²¹ Srov. PRAŠKO, s. 76- 77.

²² Srov. PRAŠKO, s. 79, tab. 13, čtyři prvky evolučního modelu osobnosti MILLON, DAVIS, 1996.

²³ Srov. PRAŠKO, s. 78-80.

²⁴ PRAŠKO, s. 80.

V rámci praktické diagnostiky poruch osobnosti doporučuje Millon administrovat dotazníkový nástroj, a to opakovaně (dvakrát i vícekrát v čase) a zjistit tak opakující se a měnící se profil a celkové nápadnosti. Za nástroje významné pro posouzení poruch osobnosti považuje zejména **Rorschachův test**, **TAT** (Tematický apercepční test) a **MMPI**. Zaměřuje se na funkční a strukturální oblasti. V jeho pojetí je kombinován kategoriální a dimenzionální přístup, navrhuje 15 prototypů se čtyřmi subtypy u dospělých osob, což představuje 60 variant osobností. Vytvořil dotazníkovou metodu **MCMI** k empirickému ověření své teorie (*Millon Clinical Multiaxial Inventory*), na kterou navázaly další varianty, zejména dnes používaný **MCMI-III** (1994), psychodynamický nástroj, který má 24 škál.²⁵

Dalším významným odborníkem, který se věnoval teorii a praxi poruch osobnosti, je profesor psychiatrie na Washingtonské univerzitě v St. Louis C.R Cloninger, který vyvinul tzv. *psychobiologickou teorii osobnosti*. Současná varianta bývá označována jako *sedmidimenzionální model osobnosti*. Cloninger používá tradiční termíny temperament a charakter, označuje jimi převážně vrozený versus sociokulturálně získaný obsah osobnosti. Propracoval interpretaci charakterových dimenzí ve spojení s temperamentovými. Temperament a charakter jsou tedy měřitelné a umožňují posoudit odlišnosti mezi lidmi. Popsal čtyři dimenze temperamentu a tři dimenze charakteru. **Dimenze temperamentu** jsou vyhledávání nového (*novelty seeking*, NS), vyhýbání se nebezpečí (*harm avoidance*, HA), závislost na odměně (*reward dependence*, RD) a odolnost (perzistence, PS, „výdrž snášet nepříjemné versus unavitelnost a frustrace“). **Dimenze charakteru** jsou sebeovládání (*self-directedness*, SD, „sebezaměření“), spolupráce (*cooperativeness*, CO, „schopnost spolupracovat“) a sebetranscendence (*self-transcendence*, ST, „sebepřesažení“). Dimenze sebeovládání je hlavní determinantou, která do značné míry určuje přítomnost či nepřítomnost poruchy osobnosti a má tedy velký klinický význam. Jde o schopnost kontrolovat, ovládat, regulovat a adaptovat, přizpůsobovat své chování vzhledem k situaci a k individuálně vymezeným cílům a hodnotám, tedy nakolik je osobnost integrovaná a cílově zaměřená. Při vyšších hodnotách se jedná o osoby zralé, výkonné, pořádné, s dobrým sebehodnocením, schopné připustit chyby a přijmout sebe sama s klady i zápory. Na opačném pólu jsou osoby nezralé s nízkým sebehodnocením, které obviňují ostatní za své potíže, cítí se nejistě svojí identitou či zaměřením, jednají často reaktivně, závisle, nevynalézavě. Nízký skóre je častou charakteristikou poruch osobnosti. Cloninger popisuje na základě výše uvedených sedmi

²⁵ Srov. PRAŠKO, s. 81, 83, 85.

dimenzí osm **typů charakteru** – melancholický, schizotypní, závislý, autokratický, tvořivý, organizovaný, fanatický, cyklotymní.²⁶

2.3. Všeobecná kritéria poruch osobnosti

Z hlediska kategoriální diagnostiky poruch osobnosti dle Mezinárodní klasifikace nemocí ICD 10 (česky MKN 10), která se používá v klinické psychiatrické praxi, je nezbytné, aby byla splněna všeobecná kritéria poruchy osobnosti.²⁷ Musí tedy splňovat znaky G1-G6:

- G1. Je průkazné, že charakteristika a trvalá vnitřní struktura a projevy chování jedince jsou jako celek zřetelně odchylné od očekávaného přijatelného průměru chování dané společnosti (nebo od „normy“). Tato odchylka se musí projevovat ve více než jedné z následujících oblastí:
- (1) poznávání, tj. způsoby interpretace věcí, lidí a událostí, formování přístupů k sobě a ostatním a představ o sobě a ostatních,
 - (2) emotivita (rozsah, intenzita a přiměřenost emočního vznětu a odpovědí),
 - (3) ovládání svých impulzů a uspokojování potřeb,
 - (4) způsob chování k ostatním a zvládání interpersonálních situací.
- G2. Odchylka se musí projevovat jako výrazně nepřizpůsobivé, maladaptivní nebo jiným způsobem dysfunkční chování v rámci širšího okruhu osobních a sociálních situací, tj. není omezena pouze na specifický „spouštěcí“ moment nebo specifickou situaci.
- G3. Způsob chování podle kritéria G2 je příčinou osobních obtíží nebo má nepříznivý dopad na sociální prostředí, nebo má oba důsledky.
- G4. Musí být průkazné, že odchylka je stálá nebo dlouhotrvající a že začala ve věku pozdního dětství nebo adolescence.
- G5. Odchylku nelze vysvětlit jako projev nebo důsledek jiné duševní poruchy dospělého věku, i když současně s odchylkou se mohou vyskytovat nebo na ni nasedat jiné duševní poruchy z oddílů (F00 – F59 a F70 – F79 dle MKN 10).
- G6. Jako možná příčina odchylky musí být vyloučeno organické onemocnění, úraz nebo dysfunkce mozku (poté by měla být použita kategorie F07).

²⁶ Srov. PRAŠKO, s. 85-88.

²⁷ SMOLÍK, s. 356, (MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ - 10. REVIZE: *Duševní poruchy a poruchy chování. Popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka*).

Pokud nejsou všeobecná kritéria naplněna, nelze klinicky uvažovat o diagnóze poruchy osobnosti, což je jedna z nejčastějších diagnostických chyb. Nestačí tedy splňovat níže uvedené příznaky popisované u jednotlivých specifických poruch osobnosti (F 60 dle MKN 10). Kupříkladu při posuzování kvality manželského souhlasu je pro diagnózu poruchy osobnosti nutné, aby se osobnostní narušení projevovalo jako dysfunkční chování v širokém okruhu osobních a sociálních situací (viz kritérium G2). Jedinec s poruchou osobnosti bude tedy „narážet“ nejen v manželském vztahu, ale i v jiných interpersonálních vztazích či osobních situacích. Pokud se dysfunkce týká pouze manželského soužití a ostatní mezilidské vztahy jsou bezproblémové, nejedná se téměř jistě o poruchu osobnosti. Porucha osobnosti je také zpravidla stálá a dlouhotrvající, se vznikem v pozdním dětství a adolescenci (viz kritérium G3), nevzniká tedy až po mnoha letech manželství, což je důležité pro rozhodování církevního soudu, zda porucha má vliv na kvalitu manželského souhlasu v okamžiku uzavření manželství. V manželském procesu je třeba velmi podrobně anamnesticky zkoumat osobní a interpersonální fungování posuzovaného jedince v době uzavření manželství a v prvních letech manželství, nikoli v době manželských krizí či v době rozpadu manželského vztahu. Porucha osobnosti nevzniká v době rozpadu manželství a nelze ji zaměňovat za manželskou krizi, dokonce ani tehdy, když krize vyvolá praktický rozpad manželství. K hodnocení všeobecných kritérií poruch osobnosti je nutné využít co nejbohatších zdrojů informací. Doporučuje se jako pravidlo provést více než jedno vyšetření a získat anamnestická data od dalších osob nebo z předchozí zdravotnické dokumentace. Kde je to zapotřebí, je potřeba vytvořit subkritéria pro definování projevů specifických pro různá kulturní seskupení s ohledem na společenské normy, pravidla a závazky.²⁸

2.4. Typy specifických poruch osobnosti

Paranoidní porucha osobnosti (F 60.0 dle MKN 10)

Diagnostická kritéria:²⁹

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60).

B. Musí být přítomny aspoň čtyři z následujících znaků:

- (1) nadměrná citlivost na nezdary a odmítnutí,
- (2) tendence k trvalé zášti, tj odmítání odpustit urážky, křivdy nebo přezírání,

²⁸ Srov. SMOLÍK, s. 356.

²⁹ SMOLÍK, s. 357.

- (3) podezřívavost a bezbřehý sklon k překrucování zážitků tím, že jedinec chybně interpretuje neutrální nebo přátelské činnosti druhých jako nepřátelské nebo pohrdavé,
- (4) bojovný a tvrdošíjný smysl pro osobní práva bez ohledu na bezprostřední situaci,
- (5) opakované neoprávněné podezřívání, pokud jde o sexuální věrnost manželského nebo jiného sexuálního partnera,
- (6) sklon ke zdůrazňování důležitosti vlastní osoby, projevující se stálým vztahováním všeho k sobě,
- (7) zabývání se nepodloženým „konspiračním“ vysvětlováním událostí kolem sebe nebo ve světě vůbec.

Průběh je většinou chronický a často celoživotní, někdy může dojít ke zlepšení díky kompenzačním obranným mechanismům, většinou se však jedná o celoživotní problém vyjít s ostatními, a tedy i v manželském vztahu. Metodou léčby je zejména individuální a podpůrná psychoterapie, pacienti nesnášejí dobře skupinovou psychoterapii. Pro terapeuta je vhodný přímý a direktivní přístup. Terapeut by se měl vyhýbat nadměrným interpretacím a vymezit jasné hranice v psychoterapii. Ve farmakoterapii se užívají nízké dávky antipsychotik, přechodně anxiolytik.³⁰

Schizoidní porucha osobnosti (F 60.1 dle MKN 10)

Diagnostická kritéria:³¹

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60).

B. Musí být přítomny aspoň čtyři z následujících znaků:

- (1) málo činností, jsou-li nějaké, skýtá potěšení,
- (2) emoční chlad, odstup nebo oploštělá afektivita,
- (3) omezená schopnost vyjadřovat vřelé, něžné city nebo zlobu vůči jiným lidem,
- (4) projevy lhostejnosti ke chvále nebo kritice,
- (5) malý zájem o sexuální zkušenosti s jinou osobou (s přihlédnutím k věku),
- (6) přednost činnostem zásadně o samotě,
- (7) nadměrné zabývání se fantaziemi a introspekci,
- (8) nedostatek blízkých přátel nebo důvěrných vztahů nebo nepřítomnost touhy po takových vztazích,

³⁰ Srov. HÖSCHL, LIBIGER, ŠVESTKA, s. 549.

³¹ SMOLÍK, s. 359.

- (9) výrazná necitlivost pro převládající normy a konvence, nedbání těchto norem a konvencí je bezděčné.

Průběh poruchy je chronický, porucha začíná v dětství a přetrvává většinou po celý život. Metodou léčby je individuální psychoterapie. Skupinová psychoterapie může poskytnout jediný kontakt s jinými lidmi. Ve farmakoterapii se užívají nízké dávky antipsychotik, antidepressiv a přechodně i psychostimulancií.³²

Disociální porucha osobnosti (F 60.2 dle MKN 10)

Diagnostická kritéria:³³

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60).

B. Musí být přítomny aspoň tři z následujících znaků:

- (1) lhostejnost k citům druhých,
- (2) naprostá a trvalá nezodpovědnost a nerespektování sociálních norem, pravidel a závazků,
- (3) neschopnost udržet trvalé vztahy při schopnosti vztahy bez nesnází vytvářet,
- (4) velmi nízká tolerance k frustraci a nízký práh pro spuštění agrese, včetně násilí,
- (5) neschopnost zakoušet vinu nebo se z nepříznivé zkušenosti, včetně trestu, poučit,
- (6) výrazná tendence ke svádění viny na jiné nebo poskytování přijatelného zdůvodnění pro chování, které jedince přivádí do konfliktů se společností.

Průběh je chronický, často komplikován depresí a nadužíváním návykových látek. Největší míra antisociálního chování je v adolescenci a projevy obvykle ustupují po třicátém roku věku. Léčba je velmi obtížná. Psychoterapie většinou není úspěšná, chybí motivace k léčbě. Pomoci mohou podpůrné terapeutické skupiny, dlouhodobé pobyty v terapeutické komunitě či behaviorální přístupy. Psychofarmakologie se užívá symptomaticky k léčbě příznaků deprese, úzkosti, iritability. Je třeba dbát opatrnosti vzhledem k riziku návyku. Užívají se i thymoprofylaktika a antikonvulziva.³⁴

Emočně nestabilní porucha osobnosti (F 60.3 dle MKN 10)

a) Impulsivní typ (F 60.30 dle MKN 10)

³² Srov. HÖSCHL, LIBIGER, ŠVESTKA, s. 549.

³³ SMOLÍK, s. 361-362.

³⁴ Srov. HÖSCHL, LIBIGER, ŠVESTKA, s. 551.

Diagnostická kritéria: ³⁵

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60).

B. Musí být přítomny aspoň tři z následujících znaků, jedním z nich musí být znak B (2):

- (1) výrazná tendence jednat nepředvídatelně a bez uvážení následků,
- (2) výrazná tendence ke kverulantnímu chování a ke konfliktům s jinými lidmi, zvláště když toto impulzivní jednání kritizují nebo se proti němu staví,
- (3) náchylnost k výbuchům zlosti nebo násilí s neschopností kontrolovat následné explozivní chování,
- (4) obtížné dodržování postupu jednání, které neposkytuje bezprostřední odměnu,
- (5) nestálá a vrtošivá nálada.

b) Hraniční typ (F 60.31 dle MKN 10)

Diagnostická kritéria:

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60).

B. Musí být přítomny aspoň tři ze znaků ke kritériu B uvedených u impulsivní poruchy a ještě další dva znaky:

- (1) narušené a nejasné představy o sobě samém, cílech a vnitřních preferencích, včetně sexuálních,
- (2) náchylnost k angažovanosti v intenzivních a nestálých vztazích, která často vede k emočním krizím,
- (3) nadměrná snaha vyhnout se opuštěnosti,
- (4) opakované výhrůžky sebepoškozením nebo sebepoškozující činy,
- (5) trvalé pocity prázdnoty.

Průběh poruchy je poměrně stálý, často souběžně nasedá deprese. Komplikace mohou být dány poškozením zdraví vinou sebevražedných pokusů či sebevraždou. Dotyční často nejsou schopni si udržet stálé zaměstnání, partnera či dokončit vzdělání, ve starším věku se porucha mnohdy stabilizuje, lze dosáhnout i větší stability partnerských vztahů. Metodou léčby je individuální psychoterapie dynamická či psychoanalytická, která je však náročná pro terapeuta i klienta. Často vede k žádosti klienta na změnu terapeuta. Metodou volby je dialektická behaviorální terapie. Farmakoterapie se užívá jako léčba symptomatická-

³⁵ SMOLÍK, s. 365-366.

antipsychotika pro hostilitu, hněvivost a krátké psychotické epizody, antidepressiva pro poruchu nálady a impulzivitu, anxiolytika pro úzkost.³⁶

Histrionská porucha osobnosti (F60.4 dle MKN 10)

Diagnostická kritéria:³⁷

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60)

B. Musí být přítomny aspoň čtyři z následujících znaků:

- (1) sebedramatizace, teatrálnost nebo přehnaný projev emocí,
- (2) sugestibilita (jedinec je snadno ovlivnitelný jinými lidmi nebo okolnostmi),
- (3) mělká a labilní afektivita,
- (4) trvalé vyhledávání vzrušení a aktivit, při nichž je jedinec středem pozornosti,
- (5) nevhodná svůdnost ve zjevu nebo chování,
- (6) nadměrné soustředění se na fyzickou přitažlivost.

Průběh: s věkem dochází k úbytku příznaků histrionské poruchy osobnosti. Metodou léčby je individuální psychodynamická psychoterapie k získání náhledu. Farmakoterapie je užívána pouze zřídka, z léků jsou to například anxiolytika.³⁸

Anankastická porucha osobnosti (F 60.5 dle MKN 10)

Diagnostická kritéria:³⁹

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60).

B. Musí být přítomny aspoň čtyři z následujících znaků:

- (1) pocity nadměrných pochyb a opatrnosti,
- (2) nadměrné zabývání se detaily, pravidly, seznamy, pořádkem nebo programem,
- (3) perfekcionismus, který je na úkor splnění úkolu,
- (4) nadměrná svědomitost a skrupulantství,
- (5) nevhodné zabývání se výsledkem na úkor radosti a interpersonálních vztahů,
- (6) nadměrné puntičkářství a lpění na sociálních konvencích,
- (7) rigidita a paličatost,
- (8) nerozumné vyžadování, aby se druzí podřizovali jeho způsobu práce nebo nerozumná neochota dovolit jiným práci udělat.

³⁶ Srov. HÖSCHL, LIBIGER, ŠVESTKA, s. 552.

³⁷ SMOLÍK, s. 368-369.

³⁸ Srov. HÖSCHL, LIBIGER, ŠVESTKA, s. 553.

³⁹ SMOLÍK, s. 371.

Průběh této poruchy je proměnlivý. Metodou léčby je individuální psychoterapie, také skupinová a behaviorální terapie. Z psychofarmak bývají účinné vyšší dávky antidepresiv.⁴⁰

Úzkostná (vyhýbavá) porucha osobnosti (F 60.6 dle MKN 10)

Diagnostická kritéria:⁴¹

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60).

B. Musí být přítomny aspoň čtyři z následujících znaků:

- (1) trvalé pocity napětí a obav,
- (2) přesvědčení o vlastní sociální neobratnosti, nepřítažlivosti, nebo že je horší než ostatní,
- (3) nadměrné zabývání se tím, že v sociálních situacích bude kritizován nebo odmítnut,
- (4) nechuť stýkat se s lidmi, pokud není jisté, že bude oblíben,
- (5) omezení v životním stylu kvůli potřebě hmatatelné jistoty,
- (6) vyhýbání se sociálním nebo pracovním činnostem, které vyžadují značný interpersonální kontakt, vzhledem k obavám z kritiky, nesouhlasu nebo odmítnutí.

Průběh poruchy je zpravidla chronický. Porucha bývá mírná, postižení jedinci jsou schopni působit obklopeni rodinou. Pokud ale podpůrný systém selže, jsou náchylní k depresi, úzkosti, hněvu a zneužívání alkoholu. Metodou léčby je individuální psychoterapie, také trénink v asertivitě, uplatňování se a zvyšování sebevědomí. Ve farmakoterapii se užívají antidepresiva, která mohou omezit přecitlivělost k odmítnutí, beta - blokátory mohou pomoci zvládat příznaky hyperaktivity vegetativního nervového systému.⁴²

Závislá porucha osobnosti (F 60.7 dle MKN 10)

Diagnostická kritéria:⁴³

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60).

B. Musí být přítomny aspoň čtyři z následujících znaků:

- (1) podněcování jiných lidí nebo dovolování jim, aby za jedince vykonávali většinu důležitých životních rozhodnutí,
- (2) podřizování vlastních potřeb jiným osobám, na nichž je závislý, a přílišné vyhovování jejich přáním,
- (3) neochota vznášet byt' rozumné požadavky na lidi, na nichž je závislý,

⁴⁰ Srov. HÖSCHL, LIBIGER, ŠVESTKA, s. 555.

⁴¹ SMOLÍK, s. 374.

⁴² Srov. HÖSCHL, LIBIGER, ŠVESTKA, s. 554.

⁴³ SMOLÍK, s. 376.

- (4) když je jedinec sám, nemá dobrý pocit nebo se cítí bezmocný, protože má přehnané obavy, že není schopen se starat sám o sebe,
- (5) zabývání se obavami, že bude opuštěn a bude se muset starat sám o sebe,
- (6) omezená schopnost dělat každodenní rozhodnutí bez nadměrného množství rad a ujišťování druhými.

O průběhu poruchy je nedostatek informací. Sociální vazby se omezují na lidi, na nichž jsou tito jedinci závislí. Mají problémy v zaměstnání, nejsou schopni pracovat samostatně, bez dohledu a kontroly. Ke komplikacím patří deprese, manželské problémy a nižší socioekonomický status. Metodou léčby je individuální psychoterapie, která bývá úspěšná, též se užívá behaviorální, rodinná a skupinová psychoterapie a také trénink v asertivitě. Z farmakoterapie se užívají k léčbě symptomů deprese a úzkosti antidepressiva a anxiolytika.⁴⁴

Jiné specifické poruchy osobnosti (F 60.8 dle MKN 10)

a) Narcistická porucha osobnosti

Diagnostická kritéria:⁴⁵

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60).

B. Musí být přítomno aspoň pět z následujících charakteristik:

- (1) velká představa o vlastní důležitosti (např. jedinec přeceňuje dosažené úspěchy nebo svoje vloh, očekává, že bude považován za lepšího, než jsou ostatní, aniž by tomu odpovídaly výsledky jeho činnosti),
- (2) zaujetí fantaziemi o vlastním úspěchu, moci, vlastní skvělosti, kráse nebo ideální lásce,
- (3) víra, že je „zvláštní“ a jedinečný a že může být pochopen a být ve spojení pouze se zvláštními nebo vysoce postavenými lidmi nebo institucemi,
- (4) potřeba nekonečného obdivu,
- (5) představa o zvláštní privilegovanosti, neoprávněné očekávání zvláště slibného způsobu léčby nebo automatického splnění jeho přání a očekávání,
- (6) využívání interpersonálních vztahů ve svůj prospěch tak, že využívá výsledků jiných osob k dosažení vlastních cílů,
- (7) absence empatie, váhavost a neochota rozeznat nebo se vžít do pocitů nebo potřeb jiných lidí,
- (8) jedinec často závidí jiným nebo věří, že jiní závidí jemu,

⁴⁴ Srov. HÖSCHL, LIBIGER, ŠVESTKA, s. 554.

⁴⁵ SMOLÍK, s. 379.

(9) arogantní, zpupné chování nebo přístupy.

Průběh poruchy je chronický a léčba je obtížná. Postižení jedinci špatně snášejí stárnutí, neboť tíhnou k atributům mládí. Po čtyřicátém roce se projevy často mírní a rozvíjí se pesimismus. Metodou léčby je psychoterapie orientovaná na náhled. Z hlediska farmakoterapie se v případě deprese a kolísání nálad užívají antidepressiva nebo lithium.⁴⁶

b) Pasivně- agresivní porucha osobnosti

Diagnostická kritéria:⁴⁷

A. Musí být splněna všeobecná kritéria pro poruchu osobnosti (F 60).

B. Musí být přítomno aspoň pět z následujících charakteristik:

- (1) neústupnost a prodlevy v plnění základních rutinních úkolů, zejména takových, které ostatní usilují splnit,
- (2) neoprávněné stížnosti na to, že ostatní mají nesmyslné požadavky,
- (3) mrzutost, podrážděnost nebo hádavost, je-li žádán o něco, co se mu nechce dělat,
- (4) bezdůvodná kritika nebo pohrdavý postoj k nadřízeným,
- (5) záměrně pomalu nebo špatně prováděná práce při úkolech, které ve skutečnosti nechce dělat,
- (6) klade překážky snaze ostatních tím, že neudělá svůj podíl na společné práci,
- (7) vyhýbá se plnění povinností s výmluvou, že zapomněl.

Průběh poruchy je charakterizován konflikty s autoritami, problémy v otázkách podřízenosti a rozpory mezi autonomií a závislostí. Jedinci mívají strach z agrese. Komplikací poruchy bývají depresivní poruchy a nadužívání alkoholu. Léčba poruchy je komplikována odporem vůči jakékoli léčbě či zásahu terapeuta. Pokud jedinec léčbu akceptuje, pak je vhodná podpurná psychoterapie, dále nácvik asertivity. Farmakoterapie je akceptována jen výjimečně, většinou v případě zvýšených úzkostí či při současně přítomné depresi.⁴⁸

Smišžené poruchy osobnosti (F 61 dle MKN 10)

Do této kategorie se řadí poruchy osobnosti, které obsahují rysy několika specifických poruch osobnosti.

⁴⁶ Srov. HÖSCHL, LIBIGER, ŠVESTKA, s. 553.

⁴⁷ SMOLÍK, s. 380.

⁴⁸ SMOLÍK, s. 381.

3. Diagnostika a léčba poruch osobnosti

3.1 Současná diagnostika poruch osobnosti z pohledu psychiatrie a klinické psychologie

Diagnostika poruch osobnosti je jednou z nejobtížnějších částí psychiatrické diagnostiky. Poruchy osobnosti je důležité diagnostikovat, neboť se vyskytují často současně s jinými duševními a tělesnými poruchami a mohou často ovlivňovat i jejich průběh. Také velmi problematicky odpovídají na léčbu a často jsou necíleně medikovány. Proto je třeba vědět, zda pacient poruchu má či nemá a v jaké míře. Znalost této míry je důležitá i v církevním procesu při zkoumání kvality manželského souhlasu, abychom mohli určit, zda a do jaké míry porucha osobnosti ovlivňuje kvalitu manželského souhlasu. V posledních letech se prosazuje při diagnostice poruch osobnosti vedle kategoriálního přístupu i dimenzionální diagnostika. Ta umožňuje posoudit míru poruchy a citlivěji se vyjádřit k prognóze a také umožňuje diferencovanější terapii. Prosazují se standardizované diagnostické metody ve spolupráci mnoha zemí (př. IPDE, MCMI III nebo TCI).⁴⁹

Protože poruchy osobnosti jsou řazeny do psychiatrické sekce Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN 10), je diagnostika v kompetenci lékařů, a to zejména atestovaných lékařů oboru psychiatrie. Dimenzionální diagnostika je naopak v kompetenci zejména klinických psychologů. Diagnostika obecně je vysoce odbornou záležitostí, vyžadující nejen odbornou způsobilost, ale i mnohaletou zkušenost.

3.2. Diagnostické metody poruch osobnosti

V diagnostice poruch osobnosti⁵⁰ se používají především dva druhy metod: dotazníkové metody a rozhovor. Nejvíce používanými jsou sebeposuzovací dotazníky, strukturované rozhovory mají naopak vyšší klinickou hodnotu.

Mezi nejznámější sebeposuzovací dotazníky na měření manifestních poruch osobnosti patří **MCMI-III** (Millonův klinický víceosý dotazník), **MMPI** (Minnesota Multiphasic Personality Inventory), **PDQ-Revised** (Personality Diagnostic Questionnaire), dále **DAPP-BQ**, **CATI** a

⁴⁹Srov. PRAŠKO, s. 76.

⁵⁰ Srov. PRAŠKO, s. 92-93, diagnostické metody upraveny podle Millona a Davise (1996).

PAI. Mezi sebeuposuzovací dotazníky na měření latentního matematického konstruktů patří **NEO-PI-R** (Neuroticism, Extroversion, Openness to Experience-Personality Inventory-Revised), **SNAP** (Schedule of Nonadaptive and Adaptive Personality), **TPQ** (Tridimensional Personality Questionnaire) nebo nověji **TCI** (Temperament and Character Inventory), **WISPI** (Wisconsin Personality Disorders Inventory) nebo **MIPS** (Million Index of Personality Styles).

Strukturované rozhovory používané k diagnostice poruch osobnosti dělíme na komplexní, jednotlivé a katalogy. Mezi metody komplexních strukturovaných rozhovorů patří **SCID** (Structured Clinical Interview for DSM), **SIDP-R** (Structured Clinical Interview for DSM Personality Disorders-Revised), **PAS** (Personality Assessment Schedule) a **IPDE** (International Personality Disorder Examination (ten jediný je koncipován pro DSM a MKN zároveň)). Mezi metody jednotlivých strukturovaných rozhovorů patří **DIB-R** (Diagnostic Interview for Borderlines Revised) a **DIN** (Diagnostic Interview for Narcissism), mezi katalogy (checklist) patří např. **PACL** (Personality Adjective Checklist), **MPDC** (Millon Personality Diagnostic Checklist) a **PCL-R** (Psychopathy Checklist-Revised).

K diagnostice poruch osobnosti se používají i projektivní techniky, v nichž vyšetřovaná osoba promítá obsahy svých duševních procesů mimo sebe.⁵¹ Podnětový materiál v těchto testech není jednoznačný a umožňuje vyšetřovanému různé interpretace, které jsou pak skórovány klinickým odborníkem. Testy jsou konstruovány tak, aby nebyly vyšetřovanou osobou účelově zkresleny.⁵² Nejznámějšími projektivními metodami jsou **Rorschachův test**, **TAT** (Tematický apercepční test) nebo **Kresba postavy**.

3.3. Postup při diagnostice

Základem diagnózy poruchy osobnosti je **podrobné psychiatrické vyšetření**, při němž je v rámci diferenciální diagnostiky nutno vyloučit i jiná duševní onemocnění, je třeba uvažovat i o změnách osobnosti při chronické závislosti na psychoaktivních látkách či o změnách osobnosti při poškození mozku (např. při nádorovém onemocnění). V diagnostice napomáhají další metody, nejčastěji se kombinují **dotazníky** a **strukturované rozhovory**, v nouzi lze použít **anamnestický** nebo **volný rozhovor**. Strukturovaná vyšetření jsou užitečná pro stanovení klinické diagnózy, dotazníky a projektivní testy mohou být zvláště užitečné

⁵¹ SVOBODA, s. 149.

⁵² HÖSCHL, C., LIBIGER, J., ŠVESTKA, s. 546

v diferenciální diagnostice obtížných a nejasných případů a v objasnění osobnostních vzorců.⁵³

Jestliže anamnéza a objektivní zprávy vedou k podezření na poruchu osobnosti, stačí k potvrzení hypotézy v dotazníkových metodách i mírnější patologie, tedy měkčí kritéria. Pokud poruše neodpovídá anamnéza a objektivní zprávy, i nápadný výsledek v dotazníku je třeba brát s rezervou. Je-li to možné, použijí se sebesposuzovací metody opakovaně, aby se vyloučil vliv aktuálního duševního stavu pacienta na jeho výpověď. V klinické praxi je často nutné se z důvodu časové náročnosti spokojit pouze s jednorázovým vyšetřením. Například Praško navrhuje nejprve první vyšetření dotazníky (TCI, MCMI-III), sebesposuzovací škálou (SCL 90-R) a dalšími metodami (Rorschach, Doplnování vět), poté vyšetření jedné až dvou hlavních poruch osobnosti podle IPDE, které potvrdí nebo vyvrátí poruchu osobnosti, následovat by mělo druhé vyšetření dotazníky (TCI, MCMI III) nejméně po dvou týdnech, lépe po částečném odeznění potíží. Teprve po tomto vyšetření se lze dle Praška vyjádřit k míře osobnostní psychopatologie. Pokud sebesposuzovací metody poruchu osobnosti potvrzují a strukturovaný rozhovor nikoli, dává se přednost výsledkům strukturovaného rozhovoru.⁵⁴ Je třeba připomenout, že zvýrazněné osobnostní rysy u pacienta nemusí nutně znamenat poruchu osobnosti (poté hovoříme například o osobnosti se závislými rysy, nikoli o závislé poruše osobnosti).

3.4. Chyby při diagnostice

Diagnóza je obtížná a je často zatížena chybami, a to zejména v ambulantních podmínkách. Poruchy osobnosti bychom měli diagnostikovat jen tehdy, pokud jsme přesvědčeni, že se jedná o dlouhodobou záležitost a porucha splňuje diagnostická kritéria MKN 10. Zároveň musíme být schopni vyloučit jinou specifickou duševní poruchu.

Časté chyby při diagnostice poruch osobnosti⁵⁵ jsou zejména:

a) přehnaný důraz na aktuální duševní stav oproti zkoumání dlouhodobého vývoje

K tomu může dojít i při hodnocení duševního stavu znalcem v církevním procesu při zkoumání kvality manželského souhlasu. Aktuální konfliktní manželské soužití neznamená automaticky osobnostní poruchu v době uzavírání manželského souhlasu.

⁵³ HÖSCHL, C., LIBIGER, J., ŠVESTKA, s. 546.

⁵⁴ Srov. PRAŠKO, s. 94-95.

⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 94-95.

b) zaměňování všeobecných kritérií poruchy osobnosti a projevů specifické poruchy osobnosti

K chybné diagnóze může dojít i tehdy, když posuzovaný splňuje specifická kritéria poruchy osobnosti, ale nejsou splněna kritéria všeobecná. Například manžel se chová v manželském vztahu disociálně s projevy agrese vůči své manželce, u které zjistil manželskou nevěru. Toto jeho disociální chování se však projevuje pouze v manželském vztahu a je vázáno na jediný spouštěč, tedy manželskou nevěru. Neprojevuje se naopak v ostatních osobních či společenských situacích, například v jiných mezilidských vztazích. U takového jedince nelze tedy i přes disociální chování diagnostikovat disociální poruchu osobnosti, přestože by splňoval specifická kritéria. Nejsou totiž splněna kritéria všeobecná (konkrétně kritérium G2).

c) absence informací od blízkých pacienta nebo pacienta samotného

Bez těchto objektivních informací je riziko mylné diagnózy velmi vysoké. K objektivní diagnostice je třeba delšího časového období, například v rámci diagnostické hospitalizace. Pokud nemá znalec dostatek přesvědčivých anamnestických dat, nelze s dostatečným stupněm jistoty diagnózu poruchy osobnosti stanovit. To se týká i zkoumání kvality manželského souhlasu. Znalec by měl znát zásadu *matrimonium gaudet favore iuris*, tedy že manželství se těší přízni práva, pokud se neprokáže opak. Nelze tedy bez přesvědčivých anamnestických informací postavit závěr o neschopnosti převzít závazky křesťanského manželství na základě nepříznivé osobnostní struktury posuzovaného.

3.5. Předpoklady léčby poruch osobnosti, prognóza a léčba

Existují dva mylné předpoklady. První je ten, že poruchy osobnosti jsou neléčitelné, protože osobnost se změnit nedá. Druhým mylným předpokladem je, že adekvátní léčba poruchy osobnosti bez ohledu na míru osobnostní patologie a specifický typ poruchy musí vždy vést k úspěchu. Pokud chceme poruchy osobnosti adekvátně léčit, je třeba přijmout realitu, že k dosažení terapeutických úspěchů se vždy budeme pohybovat v prostoru vymezeném těmito dvěma mylnými předpoklady. Základním předpokladem úspěšné léčby je motivace pacienta na základě pozitivního očekávání výsledků léčby. Úspěšnost lze odhadnout na základě ochoty pacienta ke spolupráci, na základě minulých terapeutických pokusů a konkrétních cílů, které si pacient klade. Léčba poruch osobnosti je nesnadná, neboť zvláštnosti v projevech jsou postiženým vnímány jako jeho integrální součást, je s nimi srozuměn a nesnaží se jich zbavit.

V této souvislosti se používá termínu ego-syntonní poruchy. Jedinci s poruchou osobnosti sice často vyžadují léčbu svých četných obtíží, ale současně většinou odmítají terapeutická doporučení a jejich léčba proto selhává.⁵⁶ Prognózu obecně zlepšuje dobré psychosociální zázemí (rodina, práce, přátelé, zájmy). Je třeba připomenout, že různé specifické poruchy osobnosti nejsou homogenní skupinou a nemají také stejnou léčitelnost.

Poruchy osobnosti lze podle léčitelnosti rozdělit do tří skupin:

- a) dobře léčitelné – zejména závislá, histrionská, anankastická a vyhubá porucha osobnosti,
- b) průměrně léčitelné – zejména narcistická a hraniční porucha osobnosti,
- c) špatně léčitelné – zejména paranoidní, pasivně-agresivní, schizoidní a disociální porucha osobnosti.⁵⁷

Obecně se léčba poruch osobnosti zaměřuje na čtyři terapeutické cíle, a to na zmírnění akutních příznaků, zlepšení sociálního, pracovního a vztahového fungování a ovlivnění temperamentových a charakterových dimenzí osobnosti. Akutní příznaky lze ovlivnit v řádu týdnů pomocí medikace, expoziční léčby a kognitivní restrukturalizace. Pracovní, sociální a vztahové fungování v řádu týdnů až měsíců konzultacemi, povzbuzováním, změnou okolností, partnerskou terapií a řešením problémů. Naproti tomu k ovlivnění charakteru a temperamentu je třeba měsíců a let. Léčba je zaměřena nejprve na ovlivnění temperamentu (styl) a až poté na ovlivnění charakteru (schémat). Kromě těchto všeobecných cílů je třeba se zaměřit i na konkrétní terapeutické cíle. Je to léčba šitá na míru individuálním potřebám pacienta či jednotlivým poruchám osobnosti.⁵⁸ V léčbě poruch osobnosti se uplatňuje zejména psychoterapie prostředím, režimová léčba, behaviorální modifikace a stále častěji i léčba farmakologická, a to nízkými dávkami psychofarmak, cílená na symptomy.⁵⁹

⁵⁶ Srov. SMOLÍK, s. 353-354

⁵⁷ Srov. PRAŠKO, s. 100

⁵⁸ Srov. PRAŠKO, s. 100-101.

⁵⁹ HÖSCHL, C., LIBIGER, J., ŠVESTKA, s. 547

4. Proces zkoumání platnosti manželství s ohledem na duševní patologii a úloha znalce u církevního soudu

Úvodem zde pouze připomeňme, že církev předpokládá platnost konkrétního manželského svazku, a to až do doby, kdy je konstatován opak (kán. 1060 CIC/1983 a 779 CCEO). To se nejčastěji děje řádným sporným procesem o neplatnost manželství, po kterém kompetentní církevní soud neplatnost manželství deklaruje. Presumpce platnosti manželství vychází z nauky církve o nerozlučitelnosti manželského svazku (*matrimoniale foedus*) a jeho posvátnosti.⁶⁰ Kánony obou kodexů kanonického práva (CIC i CCEO), týkající se manželského procesu, byly jako celek změněny rozhodnutím papeže Františka ze září 2015,⁶¹ který se snažil uchopit tento proces více pastoračně a umožnit jeho zjednodušení a dostupnost soudní spravedlnosti širšímu okruhu lidí.⁶² Papež tak znovu fakticky připomíná zásadu, obsaženou v závěru CIC/1983: *salus animarum suprema lex esto*. Tato reforma, upravující procesní problematiku, je v průběhu diplomové práce několikrát zmíněna. V českém prostředí lze odkázat také např. na několik článků, které přibližují problematiku z více aspektů a vyšly v Revue církevního práva.⁶³

4.1 Současná církevně-soudní praxe definování poruch osobnosti

V případě hodnocení psychické neschopnosti k manželství povolá církevní soudce během procesního zkoumání znalce, aby ve věci vyhotovil znalecký posudek, pokud mu případ není evidentně jasný.⁶⁴ Církevní soudce je „znalec nad znalce“, v oblasti jeho kompetence je na

⁶⁰ Srov. CIC, kán 1055 § 1. Srov. také KKC, č. 1614: Ježíš ve svých kázáních jednoznačně učil, jaký je původní smysl spojení muže a ženy, jak je chtěl Stvořitel na počátku: dovolení zapudit vlastní manželku, které dal Mojžiš, byl ústupek zdůvodněný tvrdostí jejich srdce. Manželské spojení muže a ženy je nerozlučitelné: sám Bůh je uzavřel. „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“ (Mt 19,6)

⁶¹ PAPEŽ FRANTIŠEK, *Motu proprio Mitis iudex dominus Iesus o reformě kanonického řízení v záležitostech prohlášení neplatnosti manželství v Kodexu kanonického práva*, oficiální český překlad In *Acta ČBK č. 16 (2018): s. 88–110*. Dále MIDI. PAPEŽ FRANTIŠEK, *Motu proprio Mitis et misericors Iesus o reformě kanonického řízení v záležitostech prohlášení neplatnosti manželství v Kodexu kánonů východních církví*, oficiální český překlad In *Acta ČB č. 13 (2018): s. 111 – 135*. Dále MMI.

⁶² Srov. MIDI, *Acta ČBK 13*, s. 89 - 91. Srov. MMI, *Acta ČBK 13*, s. 113 MIDI na začátku uvádí kritéria této reformy (MMI u východních církví stručněji ale navíc se zdůrazněním jim vlastní synodality), pak vlastní text změněných kánonů (1671 – 1691 CIC a 1357 – 1377 CCEO), a procesní směrnice pro manželské procesy.

⁶³ Srov. např. HRDINA, Antonín Ignác, *K vybraným aspektům nového kanonického manželského procesu*, In: *Revue církevního práva č. 63–1/2016*, s. 9–22; HRDINA, Antonín Ignác, *Biskup soudcem ve své diecézi*, in: *Revue církevního práva č. 64–2/2016*, s. 7–22. BOTEK, Libor *Praktické otázky aplikace motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, In: *Revue církevního práva č. 67(2/17)*, s. 53-62; MENKE, Monika, *Obhájce svazku v manželském procesu po reformě papeže Františka*, *Revue církevního práva č. 65 – 3/16*, s. 25 – 36 Praha, ISSN 1211-1635a další.

⁶⁴ Srov. KLIMEŠ, s. 161.

jeho zvážení, zda znalce povolá. Pouze v případech neschopnosti k uzavření manželství podle kán. 1084 a kán. 1095 CIC/1983 se hovoří o povinné účasti znalce.⁶⁵ Jmenování znalce není požadováno, jestliže z jinak získaného důkazního materiálu bylo zřejmé, že by přibrání znalce nebylo užitečné (např. soudce má k dispozici věrohodné lékařské zprávy o diagnóze a léčbě, resp. hospitalizaci, které otázku příslušné neschopnosti dostatečně objasňují), anebo jestliže byly v řízení objasněny rozhodné skutečnosti jinak (např. posudkem vypracovaným v jiném řízení).⁶⁶ Znalecký posudek by se měl týkat pouze charakteru a stavu psychické či psychiatrické neschopnosti (patří sem i problematika poruch osobnosti), s přihlédnutím k obsahu kán. 1095 CIC/1983. Pozornost se věnuje zejména přesnému určení neschopnosti, tzn. určení podstaty, počátku, vývoje a následků, které přináší. Je třeba přesně určit, kdy duševní porucha nastala. Určení správné diagnózy má pro církevní soud v případě psychické neschopnosti k manželství pouze druhořadý význam, je zkoumán především vliv duševní poruchy na interpersonální vztahy. Soudce vychází z posudku jako jednoho z důkazních prostředků, ale měl by ohodnotit kriticky jak posudek, tak i odbornost a názorové postoje znalce. Jen soudce rozhoduje o platnosti či neplatnosti manželství a posudek je jedním z důkazů.⁶⁷

4.2 Zapojení znalce a náležitosti odborného posouzení duševního stavu u poruch osobnosti

Znalec v současné kanonicko-právní normativě latinské církve

Současný kodex kanonického práva přímo nespécifikuje požadavky na kvalitu znalců. Z kánonů a pokynů týkajících se této problematiky⁶⁸ nebo z odborných komentářů⁶⁹ vyplývá, že soud činnost znalců použije, kdykoliv právo nebo nařízení vyžaduje jejich zkoumání a posudek, opírající se o odborné znalosti, k důkazu nějaké skutečnosti nebo poznání pravé povahy některé věci. Znalec se odlišuje od svědka tím, že nepřináší nová fakta a svědectví, ale interpretuje ze své odbornosti již předložená fakta.⁷⁰ Znalce jmenuje soudce po vyslechnutí stran nebo na jejich návrh, případně, je-li to záhodno, použije posudků vypracovaných jinými

⁶⁵ DC č. 203, §1

⁶⁶ Srov. ŠTASTNÍK, Štěpán. *O znalcích v manželském procesu*. In: *Adnotatio Iurisprudentiae VII.*, dále DC č. 203, §1, §2.

⁶⁷ Srov. KLIMEŠ, s. 161-164.

⁶⁸ CIC/1983, kán 1574-158; DC č. 203-211.

⁶⁹ Srov. KRUKOWSKI, J. (red), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego tom V. (Procesy)*, s. 229-237.

⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 229.

znalci. Znalci mohou být vyloučeni nebo odmítnuti ze stejného důvodu jako svědkové. Soudce určí s přihlédnutím k tomu, co sporné strany uvádějí, jednotlivé věci, o kterých musí znalci podat posudek. Znalci se zašlou akta, listiny a pomůcky a soudce po dohodě s ním určí lhůtu na podání posudku. Znalec vyhotoví posudek samostatně (pokud soudce nestanoví jinak). Je povinen uvést, jak zjistil totožnost osob, věcí a míst, a jak postupoval při plnění svěřeného úkolu, a o které důvody opírá své závěry. Soudce zvažuje závěry znalců, ale také okolnosti případu a v odůvodnění rozhodnutí musí vyjádřit, jaké důvody ho přiměly k připuštění nebo odmítnutí závěrů znalců. Strany mohou určit soukromé znalce, kteří potřebují schválení soudcem. Znalecké posudky od mimosoudních znalců mohou být přijaty v kterékoli fázi procesu.

Povolávání znalce církevním soudcem v manželském procesu

Nutnost či potřebnost povolání znalce popisují normy procesního práva: je odvislé od rozhodnutí soudce, který povolá znalce tehdy, když jeho vlastní poznání nepostačuje. Těmito znalci mohou být odborníci z oborů psychiatrie, psychologie, sexuologie, gynekologie, ale také jiných oborů, pokud je jich pro dostatečné prozkoumání záležitosti potřeba (kupř. grafolog, atp.). Soudce je přibírá k objasnění otázky, která není objasnitelná z dosavadních vědomostí z kauzy i obecně a zákonného oprávnění soudce k rozhodování. Týká se zejména záležitosti neschopnosti soulože nebo vady souhlasu pro duševní poruchu nebo neschopnosti dle kán. 1095 CIC/1983.⁷¹ Tím je proklamován respekt zákonodárce před velkými pokroky, kterých v poslední době dosáhly vědní obory, zejména psychiatrie a psychologie, jejichž poznatky nemusí být dostatečně známy ani široké veřejnosti, ani osobám povolaným rozhodovat ve jménu církve.⁷² Předvolání znalce na rozdíl od předchozího CIC/1917 záleží na rozhodnutí soudce.⁷³ Soudce povolává znalce v manželském procesu nejčastěji během shromažďování důkazů jako jeden z prostředků dokazování. Výjimečně je znalec povolán ještě před shromažďováním důkazů, pokud existuje riziko z prodlení nebo po zveřejnění spisů sporu, když se shromáždily všechny důkazy a strany mají právo nahlédnout do akt sporu a předložit další důkazy. Výjimečně lze znalce povolát i po ukončení vyšetřování sporu, pokud se vyskytne vážný důvod, např. když je třeba se vyhnout nebezpečí podvodu anebo

⁷¹ DC č. 203, §1,

⁷² ŠTASTNÍK, Štěpán. *O znalcích v manželském procesu*, s 13.

⁷³ Srov. KRUKOWSKI, J. (red), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego tom V. (Procesy)*, s. 230. Již není třeba, aby soudce požádal dva znalce (srov. kán. 575 a 1680 CIC), kromě kanonizačních řízení, kde je soudce povinen povolát stanovený počet znalců. Pokud se jedná o znalce jmenovaného ad hoc, skládá vždy přísahu, pokud o znalce, určeného pro více případů, přísahá pouze na začátku výkonu své funkce.

ovlivňování, nebo pokud se vyskytnou mimořádné okolnosti a je pravděpodobné, že pokud nebude soudu předložen nový důkaz, rozsudek bude nespravedlivý.⁷⁴

Okolnosti bránící vykonávat úlohu znalce církevního soudu

Ke znalcům se u církevních soudů přistupuje podobně jako ke svědkům. Za znalce, stejně jako za svědka, může být povolána každá osoba, stejně muž či žena, pokud jí to právo výslovně nezakazuje. Znalec může být vyloučen nebo odmítnut ze stejného důvodu jako svědek.⁷⁵ Může ho vyloučit soudce, jde-li o situaci uvedenou v kán. 1550 §2,⁷⁶ strana se také může zříct znalce, jehož dříve určila (kán. 1551) před výkonem jeho úkolu (kán. 1555).⁷⁷ Znalec se může zříct svého úkolu také v případě podobné situace svědka, který se zřiká svědectví (kán. 1548 §2). Znalci zásadně nelze ukládat žádné procesní povinnosti ve vlastním slova smyslu, znalci nemůže být stanovena lhůta pro posouzení a pro předložení posudku jen na základě úvahy soudce, ale po dohodě se znalcem.⁷⁸ Okolnosti, které brání vykonávat úlohu znalce, se týkají oblastí přirozeného, pozitivního a Božského práva.⁷⁹

Okolnosti přirozeného práva, bránící vykonávat úlohu znalce:

- a) osoby s deficitem smyslového orgánu, potřebného ke zjištění konkrétního faktu spjatého s procesem (poruchy zraku, sluchu, hmatu atd.),
- b) osoby, které neužívají rozum,

Okolnosti pozitivního práva, bránící vykonávat úlohu znalce:

- a) osoby mladší čtrnácti let,
- b) osoby psychicky postižené (zejména mentálně retardované).

Obě uvedené skupiny nemohou získat vědeckou kvalifikaci znalce ani podat znalecký posudek⁸⁰

⁷⁴ Srov. HOLEC, s. 49-52.

⁷⁵ Srov. CIC/1983, kán. 1549, kán. 1576.

⁷⁶ Srov. CIC, kán. 1550 §2: Za neschopné jsou považováni: 1. kdo jsou stranami v záležitosti anebo vystupují jménem stran, soudce a jeho asistenti, advokát a jiní, kteří pomáhají nebo pomáhali stranám v této záležitosti, 2. kněží ve všem, co je jim známo ze svátostné zpovědi, i když kající požádal o vyjevení těchto věcí, a dokonce i to, co bylo od kohokoliv a jakýmkoliv způsobem vyslechnuto při příležitosti zpovědi, nemůže být u soudu přijato ani jako náznak pravdy.

⁷⁷ Srov. KRUKOWSKI, J. (red), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego tom V. (Procesy)*, s. 231.

⁷⁸ ŠTASTNÍK, Štěpán. *O znalcích v manželském procesu*, s. 13-20.

⁷⁹ Srov. HOLEC, s. 54-57.

⁸⁰ Srov. CIC/1983, kán. 1550, §1.

c) ti, kteří jsou stranou v záležitosti nebo stranu zastupují, soudce, jeho pomocníci, advokát a jiní, kteří pomáhají nebo pomáhali stranám v té záležitosti.⁸¹ Cílem znalecké výpovědi je totiž dopátrat se objektivní pravdy.

Okolnosti Božského práva, bránící vykonávat úlohu znalce:

- a) kněží, pokud se týká všeho, co se dozvěděli ze svátostného vyznání,
- b) to, co někdo slyšel od kohokoliv při příležitosti svátostného vyznání (př. tlumočnick, náhodně vyslechnutá zpověď, nalezení lístku s napsanými hříchy apod.) nemůže být použito ani jako nepřímý důkaz pravdy⁸²

Požadavky na kvalitu znalce

Právní normy a následné instrukce či judikatura latinské církve se rovněž zabývají požadovanou kvalitou znalců. Přestože o ní stávající kodex kanonického práva explicitně nehovoří, podle instrukce DC jsou ke službě znalce přibráni ti, kteří nejen obdrželi osvědčení o svých schopnostech, nýbrž disponují také odbornými vědomostmi a odpovídající výbornou zkušeností a na základě víry a cti. Instrukce rovněž pro prospěšnost služby znalce v záležitostech neschopností jmenovaných v kán. 1095 CIC/1983 hovoří o tom, že je třeba pečovat o to, aby se jako znalci zvolili ti, kteří lnou k principům křesťanské antropologie.⁸³ Inspirací pro konkrétnější definování minimálních požadavků na kvalitu znalce může být i sekulární zákonodárství České republiky, tedy zákon č. 36/1967Sb., o znalcích a tlumočnících, podle něhož jmenovat znalcem lze toho, kdo:⁸⁴

- a) je státním občanem ČR, občanem jiného členského státu Evropské unie, kterému bylo vydáno potvrzení o přechodném pobytu nebo povolení k trvalému pobytu na území ČR, nebo státním příslušníkem jiného než členského státu Evropské unie, kterému bylo vydáno povolení k trvalému pobytu na území České republiky,
- b) je způsobilý k právním úkonům v plném rozsahu,
- c) je bezúhonný (nebyl jako fyzická osoba odsouzen za úmyslný trestný čin, nebo za nedbalostní trestný čin, spáchaný v souvislosti s výkonem činnosti znalce, nebo pokud se na něj nehledí, jako by byl odsouzen),
- d) nebyl v posledních třech letech vyškrtnut ze seznamu znalců pro porušení povinností podle tohoto zákona,

⁸¹ Srov. CIC/1983, kán. 1550, §2, odst. 1.

⁸² Srov. CIC/1983, kán. 1550, §2, odst. 2.

⁸³ Srov. DC č. 204, §1, §2.

⁸⁴ Zákon č. 36/1967 Sb., §4.

- e) má potřebné znalosti a zkušenosti z oboru, v němž má jako znalec působit, především toho, kdo absolvoval speciální výuku pro znaleckou činnost, jde-li o jmenování pro obor, v němž je taková výuka zavedena,
- f) má takové osobní vlastnosti, které dávají předpoklad pro to, aby znaleckou činnost mohl řádně vykonávat,
- g) se jmenováním souhlasí.

Některá z těchto obecných kritérií mohou být inspirací pro pohled katolické církve na znalce ve svých záležitostech.

Odborné kvality znalce

Znalci by měli prokázat nejen své znalosti a zkušenosti, ale měli by mít doklad o své odborné způsobilosti. Rovněž kanonicko-právní normy hovoří o tom, že ke službě znalce jsou přibráni ti, kteří obdrželi osvědčení o svých schopnostech⁸⁵ (*idoneitatis testimonium*). Nejde zde o konkrétní dosažený akademický stupeň, či jinak formálně získanou kvalifikaci, i tak je však zřejmé, že v případě zákonem požadovaných posudků bude namísto ustanovit za znalce osoby, které vykonávají příslušnou lékařskou nebo psychologickou praxi, a jsou tudíž pro tuto praxi i příslušně vzděláni a vycvičeni.⁸⁶ Toto potvrzení odborných schopností je tedy třeba považovat za nepodkročitelné minimum pro výkon znalecké činnosti při posuzování duševní patologie. Každý znalec píše svou vlastní relaci, nezávisle na jiných, a znalci jsou povinni uvádět, zda došli ke svému závěru z osobní explorace stran, či strany, nebo na základě jakých dokumentů nebo jakým způsobem se ujistili o identitě osob, věci a míst a jakým způsobem a metodou postupovali při výkonu svého úřadu. Názor znalce musí obsahovat morální jistotu znalce o předložené otázce.⁸⁷ Znalecké posudky jsou důkazním prostředkem a vyžadují soudcovského hodnocení. Soudce, který je v procesu chápán jako znalec nad znalce, ovšem nemůže názor znalce přijímat nekriticky, ale je povinen zvážit všechny předložené důkazní materiály, přičemž hodnotí logiku závěrů znalce a jeho objektivitu. Znalec má být soudem honorován dle spravedlnosti při zachování partikulárního práva (kán. 1580).⁸⁸

Autor diplomové práce si je vědom nedostatku odborníků z řad psychiatrů či klinických psychologů jako potenciálních znalců církevního soudu. Rovněž si je vědom nedostatku

⁸⁵ Srov. DC č. 205, §1.

⁸⁶ Srov. ŠTASTNÍK. s. 13 – 20.

⁸⁷ Srov. KRUKOWSKI, J. (red), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego tom V. (Procesy)*, s. 234.

⁸⁸ Srov. tamtéž, 235. České partikulární právo ovšem pokud víme, neuvádí jednotné texty ani pro soudní poplatky u církevních soudů, natož pro odměny znalců, advokátů a jiných osob. Ti jsou obvykle honorováni podle rozhodnutí diecézního biskupa, který je moderátorem toho kterého církevního soudu.

finančních prostředků, kterými církevní soudy (nebo samotné strany sporu) disponují a které jsou nutné k zajištění řádné odměny znalců. Současné odměny znalců zdaleka neodpovídají odměnám znalců v trestněprávních a občanskoprávních soudních řízeních v oblasti sekulárního práva, odměny jsou řádově třetinové až pětinnové, což perspektivu zájmu o vykonávání znalecké činnosti při stávajícím stavu neskýtá. Současná praxe je neuspokojivá a řeší se **defenzivními opatřeními**. V praxi jsou to zejména:

a) minimalismus při rozhodování soudců církevního soudu, zda ustanovit znalce v jednotlivých případech zkoumání nezpůsobilosti pro uzavření manželství:

Při posuzování dle kán. 1095, odst. 2 (u těch, kdo mají závažnou poruchu soudnosti, co do podstatných práv a povinností manželských, které se předávají a přijímají) a dle kán. 1095, odst. 3 (u těch, kdo z psychických důvodů nejsou schopni převzít podstatné manželské povinnosti) by posudek měl být vypracován, o čemž hovoří i kán. 1680 (v záležitostech neschopnosti a vady souhlasu pro duševní chorobu použije soudce jednoho nebo více znalců, pokud se toto podle okolností nebude zdát neuzitečné), stejně hovoří i další kanonicko-právní předpisy. Přesto v praxi často posudek vypracován není zejména z finančních důvodů.

b) rezignace na odbornou úroveň znalců, zejména psychiatrů a psychologů:

Vzhledem k nedostatku znalců oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie a znalců se specializací klinická psychologie jsou církevními znalci jmenováni psychiatři a psychologové, kteří nemají dostatek klinických zkušeností nebo vůbec nepracují s duševní patologií. Tito odborníci se nemohou bez rizika odborného pochybení kompetentně vyjadřovat k otázkám psychopatologie a určovat, nakolik tato ovlivňuje kvalitu manželského souhlasu. To se týká nejen poruch osobnosti, ale i závažnějších duševních poruch jako jsou psychotická onemocnění, bipolární poruchy apod.

Doporučení autora práce v oblasti požadavků na odbornou úroveň církevních znalců:

a) znalci s odbornou způsobilostí v oborech psychiatrie a klinické psychologie, kteří mají klinickou praxi a současně pracují jako znalci v oblasti sekulárního práva

Za nejlepší variantu v českém prostředí považuji, aby církevním znalcem při posuzování dle kán. 1095, odst. 2,3 byl z odborného hlediska ustanoven znalec jmenovaný dle zák. č. 36/1967Sb., o znalcích a tlumočnících, a to znalec oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, nebo znalec oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, specializace klinická psychologie, který by nadto měl potřebné církevní cítění a zakotvení a křesťanský antropologický pohled. Jedná se o odborníky nejen s dosaženou specializovanou

způsobností u psychiatrů či atestací u klinických psychologů, ale i se znaleckou praxí. Ti jsou schopni z odborného hlediska nejlépe posoudit vztah duševní patologie k různým oblastem lidského života, tedy i manželského soužití.

b) znalci s odbornou způsobilostí v oborech psychiatrie a klinické psychologie, kteří mají dostatečnou klinickou praxi

Za méně vhodnou, ale stále dostatečnou variantu považují, aby znalcem byl ustanoven atestovaný psychiatr nebo atestovaný klinický psycholog. Tito odborníci jsou schopni se fundovaně vyjádřit k oblasti duševní patologie, i když jim chybí znalecká praxe. Tuto odbornost považují za nepodkročitelné minimum, aby mohl být náležitě zhodnocen zdravotní stav, kde dominují příznaky duševní patologie (což se týká i poruch osobnosti). Nelze také nepřipomenout, že lékař či psycholog bez atestace nemůže ani v oblasti veřejného zdravotnictví pracovat samostatně, a tudíž nemůže ani vykonávat činnost znalce, protože pracuje pod dohledem svého odborného garanta.

c) znalci s klinickou zkušeností, ale bez odborné způsobilosti k samostatné klinické praxi nebo znalci bez klinických zkušeností

Variantu, kdy církevní znalec je psychiatrem či psychologem bez odborné atestace, považují pro hodnocení duševní patologie za nedostatečnou. Tito odborníci nemají dostatečné znalosti ani zkušenosti nutné k náležitému posouzení duševní patologie, včetně patologie osobnosti. Za stejně nedostatečnou je třeba považovat znaleckou činnost psychologů pracujících mimo klinickou praxi, například ve školách či v pedagogicko – psychologických poradnách, přestože tito odborníci mají nezpochybnitelné zkušenosti ve svých pomáhajících profesích. Byli by schopni kompetentně posoudit pouze ty oblasti osobnosti či interpersonálních vztahů, které nejsou zatíženy duševní patologií a mají vliv na kvalitu manželského souhlasu (např. citovou nezralost v době uzavření manželství). Chybějící klinická praxe je však u těchto odborníků zatížena vysokou mírou subjektivity při hodnocení duševního stavu. Například termín „citová nezralost“ v době uzavření manželství, používaný bez jakéhokoli objektivního podkladu, může být dnes aplikován prakticky na jakékoli manželství a s trochou nadsázky může fungovat jako evangeliem kritizovaný rozlukový list.⁸⁹ Lze uvažovat i o tom, že by psychologové bez klinické praxe byli pro výkon znalecké činnosti nuceni absolvovat alespoň akreditovaný

⁸⁹ Srov. Mt 5,31-32.

kvalifikační kurz Psycholog ve zdravotnictví. Osobně ale i tuto variantu považuji za nedostatečnou, neboť tento kurz není známkou odborné způsobilosti ani klinické zkušenosti, umožňuje psychologům pouze pracovat ve zdravotnictví a začít zde vykonávat klinickou praxi.

d) psychoterapeutický výcvik

Za velmi vhodnou (nikoli zcela nezbytnou) součástí odborné výbavy znalce, ať už psychiatra či klinického psychologa, považuji absolvování akreditovaného psychoterapeutického výcviku. Velká část odborníků totiž, ať už na základě svých vlastních životních zkušeností nebo své odborné praxe, bude mít vždy tendenci projekce svých osobních názorů do znaleckého zkoumání. Tyto postoje se mohou projevit více či méně podvědomou sympatií či antipatií k otázce nulity manželství. Tyto soukromé projekce pak mohou ovlivňovat objektivní znalecké hodnocení v jednotlivých kauzách. Například psycholog pracující v manželské poradně bude mít vždy větší tendenci zachraňovat manželství z povahy své pomáhající profese, a pokud se mu to nepodaří, může naopak vyvozovat závěr, že ti dva nejsou stvořeni jeden pro druhého a nejsou tedy schopni ani vytvořit opravdové manželské společenství. Takový závěr, založený pouze na faktu samotného nezdaru, je neakceptovatelný bez náležité diagnostiky duševní patologie.⁹⁰ Psychoterapeutický výcvik může odborníkovi pomoci k hlubšímu uvědomění si různých souvislostí a i díky sebezkušenosti může pomoci znalci k větší míře neutrality při znaleckém zkoumání. Nicméně odborníci, kteří absolvovali „pouze“ výcvik bez potřebného studia a zkušeností, nejsou z mého pohledu dostatečně kvalifikováni pro odborné posudky v manželských kauzách.

e) kvalifikace a další vzdělávání církevních znalců

Považuji za vhodné zajistit specifickou znaleckou kvalifikaci u církevních znalců, tak jako je tomu analogicky i v sekulární české legislativě, kde je pro dosažení způsobilosti pro výkon znalecké činnosti vyžadováno absolvování kurzu pro žadatele o znalecké oprávnění. Kandidát na církevního znalce by se v obdobném kurzu měl seznámit se specifiky církevního práva, s platnou legislativou, zkušenostmi církevních znalců i konkrétními kazuistikami a měl by tak být lépe uveden do církevně-znalecké praxe. Tento kurz by bylo vhodné v rámci udržování praxe a dalšího vzdělávání církevních znalců

⁹⁰ HOLEC, s. 62.

v odstupu několika let opakovat. Z pedagogického hlediska by bylo vhodné, aby kurz organizovaly například teologické fakulty, kde by přednášeli odborníci s církevně-znaleckou praxí. Znalce by po absolvování tohoto kurzu mohl, ale nemusel pro příslušný soud jmenovat diecézní biskup.

f) nízké odměny znalců a financování odborných posudků

Současná situace v církevním soudnictví je spojena s nízkými odměnami znalců za znaleckou činnost, což sekundárně vede ke kvantitativnímu nedostatku těchto odborníků a dále také k nízké odborné kvalitě církevních znalců. Po procesně přítomné (většinou žalující) straně se často žádá jen malá část platby za vypracování posudku s odůvodněním, že se jedná o sociálně slabší jedince (například matky samoživitelky). Papež František žádá biskupské konference, aby při zachování spravedlivé a náležité odměny pracovníkům církevních soudů (tedy i znalců), byla dle možností zajištěna bezplatnost řízení. Poukazuje přitom na to, že církev jako šlechetná matka má ukázat věřícím v oblasti, která je tak úzce spojena se spásou duší, Kristovu nezištnou lásku, jíž jsme byli všichni spaseni.⁹¹ Z této formulace ale kromě jiného také vyplývá, že bezplatnosti procesu je nadřazeno zajištění spravedlivé odměny pracovníkům soudu, tedy i znalců. I Písmo svaté říká, že dělník má právo na svou mzdu.⁹² Podhodnocení znalců nelze akceptovat z hlediska práva, protože je tím ohrožena nejen spravedlnost vůči znalci, ale zejména spravedlnost procesu, kdy znalec často z finančních důvodů není ustanovován vůbec, nebo je ve věci pověřen znalec nedostatečných odborných kvalit. Ve spravedlivém narovnání odměn na úroveň znalců v oblasti sekulárního práva vidím prostor, jak zajistit kompetentní znalce – katolicky smýšlející psychology či psychiatry, kteří často již pracují jako znalci v oblasti sekulárního práva. Jejich angažování lze považovat za nejlepší odbornou variantu pro církevně – znaleckou činnost.

Další důležitou otázkou je, kdo by měl být plátcem odměny za vypracování posudku. Jistěže je třeba zvažovat ekonomickou situaci zainteresovaných stran, pokud by pro zainteresované nebylo možné z ekonomických důvodů domoci se práva. V tom případě by církev měla být solidární jako šlechetná matka a potřebným jednotlivcům zajistit bezplatné řízení. Domnívám se však, že je nezbytné zvažovat i ekonomické prostředí daného regionu. Například v českém prostředí je hodnota znaleckého posudku v ekonomických možnostech naprosté většiny občanů a nepřevyšuje odměny za jiné běžné služby.

⁹¹ Srov. *MIDI*, úvodní kritéria VI.

⁹² Srov. Mt 10,10.

Kupříkladu v českém sekulárním prostředí soukromý znalecký posudek platí vždy zadavatel posudku bez ohledu na svoji sociální situaci (např. posudky hodnotící ztížení společenského uplatnění po úraze, kdy lze rovněž předpokládat nepříznivou sociální situaci zadavatele posudku). Nepovažuji tudíž v našich podmínkách za vhodné uplatňovat paušální praxi, kdy se na platbě posudků podílí buď plně sama katolická církev, nebo je odbornému znalci církevního soudu odměna za práci násobně snížena ve srovnání se znalci v oblasti práva sekulárního. Sociálními ohledy totiž nelze zdůvodňovat nespravedlnost vůči třetím osobám. Nelze také pominout skutečnost, že v naprosté většině zkoumaných manželských kauz je menší či větší míra odpovědnosti za rozpad manželství na straně samotných účastníků, a toto řízení i finanční kompenzaci by bylo možné chápat v širším slova smyslu jako určitou formu spásonosného zadostiučinění. Kromě solidarity může mít totiž spásonosný vliv i povzbuzování k subsidiaritě zainteresovaných stran a jejich spoluúčasti na řešení své náročné životní situace. V neposlední řadě by finanční účast stran mohla vést i k částečnému „odbřemenění“ nadměrně vytížených církevních soudů tím, že by žalující strana v každém jednotlivém případě byla nucena upřímně zvažovat, zda je dostatek důvodů domnívat se, že lze nulity manželství opravdu dosáhnout.

V jedné tuzemské diecézi je financování posudků zajišťováno přes manželskou a rodinnou poradnu, kde jsou někteří znalci církevního soudu zároveň zaměstnáni jako terapeuti. Zde vidím vzhledem k odborné profesi některých znalců, zejména manželských a rodinných terapeutů bez klinické praxe, riziko, že posudky budou více či méně směřovány k závěrům ústícím k nulitě manželství. Takto by pak nemusela být za každých okolností zajištěna spravedlnost procesu či neutralita znalců a nulita manželství by mohla být více či méně vyžadována žalující stranou jako zakázka posudku ze strany zadavatele, což je pro zajištění spravedlnosti manželského procesu nepřijatelné.

Odměnu ve výši místně obvyklé, kterou dostávají znalci v sekulárním právu a kterou by církevní soud požadoval od procesně přítomných stran, považuji v českém prostředí za nejlepší variantu, jak zajistit spravedlivé ohodnocení znalců i spravedlnost samotného procesu zkoumání neplatnosti manželství. Samozřejmě s přihlédnutím k ekonomické situaci procesně přítomných stran, kdy by se církev částečnou či plnou finanční spoluúčastí podílela na platbě znalecké odměny.

Morální kvality znalce

V české sekulární legislativě (zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících)⁹³ je požadavek morální kvality znalce dán jeho bezúhonností. Ta je definována tak, že znalec nebyl jako fyzická osoba odsouzen za úmyslný trestný čin, nebo za nedbalostní trestný čin, spáchaný v souvislosti s výkonem činnosti znalce, nebo pokud se na něj nehledí, jako by byl odsouzen. Bylo by jistě obtížně pochopitelné a přijatelné, kdyby požadavky na morální předpoklady k výkonu funkce církevního znalce byly nižší, než je vůči znalcům vyžadováno sekulárním právem. CIC/1983 neobsahuje kánony, které by se morálními kvalitami zabývaly, jedná se však o požadavky přirozeného práva, tedy nezatajit pravdu a nešířit lež.⁹⁴ DC požaduje, aby byli ke službě znalce přibráni odborníci na základě nejen vědomostí a zkušeností, ale i cti.⁹⁵ Morální kvality znalce by měly umožnit podat pravdivý posudek, nenechat se v úsudku ovlivnit a používat mravně nezávadné metody. Pro riziko podjatosti by znalec neměl být v příbuzenském či jiném osobním poměru s některou ze stran sporu (např. v přátelském vztahu nebo naopak v animozitě), v takovém případě by měl být znalec soudcem zproštěn vypracování posudku, jako je tomu obdobně v sekulárním právu. Dle č. 142, §3 a č. 143 *Provida mater*, vyvozených z kán. 1978 a kán. 1982 CIC/1917 nebylo dovoleno jmenovat za znalce osoby, které již dříve mimosoudně posuzovaly strany nebo s nimi jednaly. Mohly však, nebo v některých případech musely být tyto osoby přibrány jako svědci. To již neplatí, ale soudce v takovém případě musí pečlivě posoudit, zda dřívější kontakt mezi stranou a znalcem je ulehčením nebo přítěží k objasnění pravdy.⁹⁶

Křesťanská antropologie jako náboženská kvalita znalce

Jedná se samozřejmě o oblast, kterou světské právo nereflektuje a která je pro církevní právo stejně důležitá, jako znalecká kvalita odborná či morální. Kanonicko-právní předpisy považují křesťanskou antropologii znalců za předpoklad, aby se jejich služba ukázala jako prospěšná v záležitostech neschopností jmenovaných v kán. 1095 CIC/1983.⁹⁷ Náboženská kvalita znalce je vyžadována zejména při znaleckém zkoumání psychiatry a klinickými psychology, protože výsledky zkoumání musí být verifikovány ve světle pojmů křesťanské antropologie, což zdůraznil i papež Jan Pavel II. auditorům Římské rotě. Podle papeže přesahují některé proudy v současné psychologii vlastní vědeckou kompetenci a dostávají se do jiných oblastí,

⁹³ Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících v aktuálním znění, ze dne 6. 4. 1967, §4.

⁹⁴ HOLEC, s. 64.

⁹⁵ Srov. DC č. 205, §1

⁹⁶ ŠŤASTNÍK, s. 13 – 20.

⁹⁷ Srov. DC č. 205, §2

neslučitelných s křesťanskou antropologií.⁹⁸ Tyto proudy nahlízejí manželství jako pouhý prostředek uspokojení či seberealizace, každá překážka či napětí jsou považovány za neschopnost správně chápat a uskutečnit manželství, není zde smysl pro oběť a překonávání překážek na cestě k uskutečnění manželství. I lehká psychopatologie je považována za neschopnost, nikoli obtíž, přijímat a brát na sebe základní manželské povinnosti.⁹⁹ Dialog mezi soudcem a znalcem (psychiatrem či psychologem) je tedy nejjednodušší, když vychází ze společné, tedy křesťanské antropologie. Pokud tato antropologie není společná, je riziko nedorozumění, což může mít nepříznivý vliv na rozhodnutí soudu o nulitě manželství. Někdy hraje roli i odlišný jazyk znalce a soudce. Například pojem psychická zralost je znalcem chápána jako zralost, která tvoří cíl lidského rozvoje, soudce ji však chápe jako kanonickou zralost. Nebo pokud znalec hovoří o invalidním manželství, může mít na mysli nešťastné manželství, soudce však musí zajímat neplatnost manželství. Znalec by měl být hluboce přesvědčen o nerozlučitelnosti manželství, měl by znát katolickou nauku o manželství v jeho cílech a podstatných vlastnostech. Je třeba, aby přijímal antropologii, která není v rozporu s učením církve a nepřijímal principy, popírající nadpřirozeno.¹⁰⁰

⁹⁸ JAN PAVEL II. *Promluvy k auditorům Římské roty* 5. 2. 1987, n. 2 a 25. 1. 1988, n. 4, 6 a 7.

⁹⁹ Srov. HOLEC, s. 66-70.

¹⁰⁰ Srov. HOLEC, s. 70.

5. Poruchy osobnosti a jejich vliv na kvalitu manželského souhlasu s ohledem na kánon 1095, odst. 2,3 CIC/1983

5.1. Poruchy osobnosti obecně a jejich vliv na kvalitu manželského souhlasu

Na poruchy osobnosti se na rozdíl od dnes často pozorované praxe nelze dívat jako na jednodílnou skupinu duševních poruch, které automaticky vedou k neschopnosti uzavřít platné manželství. I když je manželství jedinců s poruchou osobnosti (dříve byla tato porucha označována termínem psychopatie) často nešťastné, nemělo by být automaticky uznáno za neplatně uzavřené pro vadu souhlasu z titulu duševní poruchy, protože tento druh poruchy neruší zcela schopnost k dání platného manželského souhlasu. Jedinec s poruchou osobnosti má odlišný systém hodnot a způsob hodnocení. U poruch osobnosti se nevyskytuje porucha intelektu nebo hrubé porušení myšlení, vnímání nebo vědomí. Poruchy osobnosti mají jistě na svědomí mnoho nešťastných manželství, sekulárních rozvodů a rodinných tragédií, ale i v sekulárním právu se předpokládá, že u poruch osobnosti jsou zachovány rozumové schopnosti, proto má postižený jedinec možnost poznat od mládí své slabosti a vady a přijímat pozitivní vlivy a vyrovnat se se svými úchytkami a kompenzovat je. V trestním právu se jedinci s poruchou osobnosti považují většinou za přičetné, a tedy i trestně odpovědné.¹⁰¹

Například Římská rota se v minulosti vyjádřila i k otázce tzv. charakteropatie, která se může stát příčinou vážného nedostatku souhlasu.¹⁰² Představuje narušení ve sféře charakteru. Narušená osoba je neschopna navázání meziosobních vztahů, nemá pocity viny, nedovede projevat lásku, je schopna ale vnímat světské skutečnosti. Římská rota se v otázce charakteropatie výrokem z 26. 6. 1984 *coram Huot* odvolává na výrok z 10. 11. 1983 *coram Egan*. Ponens tvrdí, že narušení nepůsobí neplatnost manželství, a to ani z titulu nedostatku hodnotícího rozlišení, ani z neschopnosti převzít podstatné manželské povinnosti. Neplatnost manželství by charakteropatie mohla působit jen tehdy, kdyby byla tak vážná a spojená s takovými okolnostmi, že by zbavovaly kontrahenta přiměřeného hodnotícího rozlišení.¹⁰³

¹⁰¹ Srov. POLÁŠEK, s. 40-41.

¹⁰² Sententia d. 25. nov 1983 *coram Bruno*, In: *Rotae Romanae Decisiones* Vol. LXXV (1983), p. 158.

¹⁰³ POLÁŠEK, s. 41.

Dá se tedy konstatovat, že ještě ve druhé polovině 20. století byla církev přesvědčena, že poruchy osobnosti schopnost k dání platného manželského souhlasu zpravidla neruší. K tomu dochází jen výjimečně, pokud by narušení osobnosti bylo tak vážné a spojené s takovými okolnostmi, které by zbavovaly jedince přiměřeného hodnotícího rozlišení (*discretio iudicii* – rozlišování v úsudku), což dnes odpovídá nezpůsobilosti k manželství dle kán. 1095, odst. 2 CIC/1983. V současné době naopak narůstá počet rozhodnutí církevních soudů, prohlašujících manželství za neplatné na základě expertíz, vyjadřujících pouhé pochybnosti o osobnostní patologii zkoumaných jedinců, popřípadě na základě nezávažné či nedostatečně zmapované osobnostní patologie. Rostoucí počet rozsudků prohlašujících manželství za neplatné z psychické příčiny na podkladě znaleckého posudku vedl i papeže Jana Pavla II. k vyjádření se k tomuto problému. Soudce, aby předešel nespravedlivému rozhodnutí, by měl vzít v potaz, že posudek může být ovlivněn názorem znalce na manželství, jeho názorem na svátostné manželství, na člověka jako takového (antropologii, kterou zastává), snahou manželům vyhovět a prohlašování nemožnosti tam, kde se jedná o obtíž. Papež ve svých pokynech hovoří o tom, že kodex při projednávání platnosti manželství z psychických příčin žádá vypracování posudku znalcem, pokud případ není evidentní. Úkol znalce by měl být omezen kompetencí. Znalec v posudku uvede to, co se týká charakteru a stavu psychické a psychiatrické skutečnosti s ohledem na kán. 1095 CIC/1983.¹⁰⁴ V obdobném duchu hovořil k Tribunálu Římské roty rovněž papež Benedikt XVI. a zdůraznil, že je třeba dbát na to, aby nedocházelo k přehnanému nárůstu prohlášení o neplatnosti manželství pod záminkou jakékoli nezralosti nebo psychické slabosti některého z partnerů. Dává mu v tom za pravdu i statistika z roku 2002, kdy bylo u soudů první instance ukončeno přes 56 tisíc kauz ve věci nulity manželství. Ta byla konstatována ve více než 46 tisících případech (z toho přes 300 v Africe, 700 v Austrálii a Oceánii, přes 1500 v Asii, téměř 9 tisíc v Evropě, přes 36 tisíc na americkém kontinentě, z toho 31 tisíc v Severní Americe).¹⁰⁵ Papež Benedikt XVI., který poukázal na nezbytnost projednávat jednotlivé kauzy do hloubky, považuje za důležité nesměšovat nezpůsobilost a těžkosti. Citoval papeže Jana Pavla II. a zdůraznil, že pravou neschopnost lze předpokládat pouze v případě výskytu vážné anomálie, která byla patrná již v době sňatku a která se musí podstatně dotýkat schopnosti zamýšlet a chtít a tedy schopnost svobodně si zvolit životní stav. Anomálie musí působit nejen závažnou obtíž, ale také

¹⁰⁴ Srov. POLÁŠEK, s. 63-64.

¹⁰⁵ Srov. *Nová instrukce o manželství*. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=3260> [cit. 22. 10. 2019].

nemožnost plnit úkoly, které vyplývají s podstatných manželských závazků.¹⁰⁶ Za takové anomálie lze v této souvislosti považovat některé těžké (jednoznačně diagnostikované) poruchy osobnosti, nikoli pouze nepříznivé a akcentované osobnostní rysy, vedoucí často pouze k těžkosti, nikoli nezpůsobilosti uzavřít a žít manželství. Vodítkem i doporučenou inspirací pro hodnocení vlivu poruch osobnosti na kvalitu manželského souhlasu by se mohlo stát i současné české sekulární právo, ať už trestní nebo občanskoprávní. Přestože se u poruch osobnosti více či méně předpokládá trestní odpovědnost, i zde může docházet k ovlivnění rozpoznávacích a volních schopností a vždy se rozlišuje, zda došlo k ovlivnění podstatnému či nepodstatnému. Z toho rezultuje většinou plná trestní odpovědnost, méně často bývá jedinec shledán pro těžkou osobnostní poruchu omezeně přičetným. V některých případech dochází k podstatnějšímu ovlivnění schopností rozpoznávacích, jindy schopností ovládacích, při rozhodování soud bere v úvahu, které narušení funkcí je klinicky významnější.

Lze tedy konstatovat, že těžké a rozvinuté poruchy osobnosti mohou, nikoli však většinou, narušovat kvalitu manželského souhlasu, což může vést i k neplatnosti manželství. Mohou být narušeny jak schopnosti rozpoznávací (tedy *discretio iudicii*), což odpovídá klinicky kán. 1095, odst. 2 CIC/1983, ale také schopnosti volní (ovládací), což odpovídá kán. 1095, odst. 3 CIC/1983. Konkrétní ovlivnění těchto schopností je uvedeno u jednotlivých specifických poruch osobnosti (viz 5. kapitola). Pro narušení kvality manželského souhlasu se musí jednat o ovlivnění podstatné a mělo by být přesně specifikováno. Týká se to zejména těžkých poruch osobnosti a jen některých specifických typů, zdaleka ne jakéhokoli osobnostního narušení.

5.2. Specifické poruchy osobnosti a jejich dopad na manželství a kvalitu manželského souhlasu

Klinický průběh paranoidní poruchy osobnosti¹⁰⁷ a její dopad na manželství¹⁰⁸

Manželské vztahy jedinců s paranoidní poruchou osobnosti bývají konfliktní. Postižení jedinci snadno podezírají partnera z nečestných úmyslů a zneužívání. Často druhé kontrolují a vyslychají, aby se ubezpečili, že se jim neděje nic zlého. Mají sklon k patologické žárlivosti nebo vyzdvihování vlastní důležitosti na úkor partnera. Obtížně vyjadřují jak náklonnost, tak i své pochybnosti, což narušuje manželské sdílení každodenního života. Očekávají situace, kdy

¹⁰⁶ Srov. BENEDIKT XVI.: *Je třeba znovu objevit přirozenou způsobilost k manželství*. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=10751> . [cit. 22. 10. 2019].

¹⁰⁷ Srov. PRAŠKO, s. 201-202.

¹⁰⁸ Srov. NĚMEC, s. 108-112.

se k nim druzí budou chovat nespravedlivě, chovají se následně nepřátelsky, což často vyvolává nepřátelskou reakci manželského partnera. V zátěžové situaci se jejich nedůvěra zvyšuje, stejně tak přecitlivělost na odmítnutí. Manželský vztah je zatížen vysokou mírou konfliktnosti a nedůvěry. Nedostatek souhlasu může být dán závažnou poruchou soudnosti (kán. 1095, odst. 2), kdy výrazný stupeň nedůvěry vůči manželskému partnerovi může být na překážku zejména vzájemné pomoci a otevřenosti pro potomstvo. Dobro víry (jednota, věrnost) a dobro svátosti (nerozlučitelnost) je těmito jedinci chápáno rigidně a nezralým způsobem jako způsob vlastnění manželského partnera, což popírá právo na jeho důstojnost, na sebevyjádření a rozvoj přátelských vztahů se svým okolím. Lidé s touto poruchou často zdůrazňují povinnosti manželského partnera, včetně sexuálních, a to bez ohledu na okolnosti. Nedostatek souhlasu může být dán i psychickou neschopností převzít podstatné manželské povinnosti v okamžiku uzavření manželství (kán. 1095, odst. 3). Porucha má negativní dopad na dobro potomstva, výchova dětí probíhá v atmosféře nedůvěry a častých hádek a konfliktů a pro vývoj dětí může být nepříznivá. Porucha může negativně ovlivňovat dobro manželů, tedy jejich vzájemnou pomoc a službu. Postižení jedinci mají tendenci z obavy o sebe snižovat důstojnost manželského partnera tím, že jej kontrolují, patologicky na něj žárlí, nedůstojně omezují jeho sociální život, nezřídka mohou jednat i agresivně, ať už verbálně nebo brachiálně. Paranoidní porucha osobnosti může při neléčené rozvinuté formě zakládat nedostatek manželského souhlasu.

Klinický průběh schizoidní poruchy osobnosti¹⁰⁹ a její dopad na manželství¹¹⁰

Porucha je charakterizována výrazným defektem schopnosti vytvářet smysluplné mezilidské vztahy, samotné žití vztahů je problematické, a to včetně vztahů manželských. Postižení jedinci velmi často zůstávají svobodní, upřednostňují samotu, jsou podivínští, chladní, nespolečenšší, nemají potřebu dále rozvíjet manželský vztah, pokud už do něj vstoupí. Vážně schopnost vyjádřit vůči jejich manželskému partnerovi vřelé emoce, což narušuje vztahové sdílení. Nejsou často schopni rozeznat ani emoce u druhých. Často jsou velmi nepraktičtí, samotářští, dávají přednost dennímu snění před společnými aktivitami v manželství a v rodině. O sexuální život nejeví zájem, případně je tento zájem velmi malý. Mají nedostatek blízkých vztahů. Nepreferují rodinné zájmy, upřednostňují zájmy vlastní a samotářské. Nedostatek souhlasu může být dán závažnou poruchou soudnosti (kán. 1095, odst. 2), kdy může chybět poznání manželství jako trvalého a věrného společenství jednoho

¹⁰⁹ Srov. PRAŠKO, s. 218.

¹¹⁰ Srov. NĚMEC, s. 108-112.

muže a jedné ženy, které se vyznačuje vzájemnou pomocí a otevřeností pro potomstvo. Poznání nutnosti vytvářet vztahy s manželkou a dětmi může být u rozvinuté poruchy narušeno. Dobro víry (jednota, věrnost) a dobro svátosti (nerozlučitelnost), pokud je chápáno, tak spíše teoreticky a formálně, bez dopadu na praktický manželský život. Nedostatek souhlasu může být dán i psychickou neschopností převzít podstatné manželské povinnosti v okamžiku uzavření manželství (kán. 1095, odst. 3). Porucha může mít negativní dopad na dobro potomstva, chybí zájem o vztahy s dětmi a o společné rodinné aktivity, emoční chlad ztěžuje výchovné působení a může narušovat i duševní rozvoj dítěte. Postižený jedinec nemá potřebu dávat při výchově svým dětem pozitivní ani negativní zpětné vazby. Porucha má většinou výrazně negativní vliv na dobro manželů, chybí zájem být svému partnerovi oporou, zájem o jeho city, chybí ochota vytvářet s ním lidské i sexuální společenství. Porucha může mít negativní vliv i na dobro víry (jednota, věrnost), jednota mezi manželi v praktické rovině není žita, nebo jen nedostatečně, o tuto jednotu není ze strany postiženého jedince praktický zájem. Schizoidní porucha osobnosti může při neléčené rozvinuté formě zakládat nedostatek manželského souhlasu.

Klinický průběh disociální poruchy osobnosti¹¹¹ a její dopad na manželství¹¹²

Jedinci s disociální poruchou osobnosti nemají zájem o práva a city druhých lidí, hledají uspokojení výhradně vlastních potřeb. V manželských vztazích selhávají, protože většinou nedokážou udržet trvalý vztah a druhé jen využívají ve svůj prospěch. Typické je promiskuitní chování a zneužívání druhých v partnerských vztazích. Mají nízkou frustrační toleranci a nízký práh pro výbuchy agrese, včetně násilí. Týká se to i manželského soužití a vztahu k dětem. Jedinci s touto poruchou svádějí vinu na druhé, jsou lhostejní ke společenským normám. Mají sklon k nadužívání návykových látek, často je jejich asociální chování přivede do konfliktu se zákonem. Nedostatek souhlasu může být dán závažnou poruchou soudnosti (kán. 1095, odst. 2), kdy pohrdání společenskými normami a požadavky svědomí neumožňuje dostatečným způsobem poznat a vnitřně přijmout podstatná práva a povinnosti manželů, zejména poznat manželství jako trvalé a věrné společenství jednoho muže a jedné ženy se vzájemnou pomocí a otevřeností k potomstvu. Chápou jen vlastní prospěch, dobro manželského partnera a dětí pro ně není prioritou. Nedostatek souhlasu může být dán i psychickou neschopností převzít podstatné manželské povinnosti v okamžiku uzavření manželství (kán. 1095, odst. 3). Porucha má zpravidla negativní dopad na dobro

¹¹¹ Srov. PRAŠKO, s. 227-228.

¹¹² Srov. NĚMEC, s. 108-112.

potomstva, výchova dětí probíhá v disharmonickém prostředí, neboť rodiče s disociální poruchou často ve své roli selhávají. Pokud je jejich asociální chování přivede ke konfliktu se zákonem, bývají ve výchově nepřítomni. Jsou svým dětem špatnými výchovnými vzory, často na nich páchají i násilí, nezřídká i pod vlivem alkoholu či návykových látek. Porucha negativně ovlivňuje i dobro manželů, blaho manželského partnera není prioritou těchto jedinců, postižený jedinec není ochoten druhému sloužit, naopak jej zneužívá ve svůj prospěch. Na svém manželském partnerovi se nezřídká dopouští násilí, včetně násilí sexuálního. Dobro svátosti (nerozlučitelnost) a dobro víry (jednota, věrnost) nejsou pro tyto jedince prioritou, často se chovají promiskuitně. Disociální porucha osobnosti může při neléčené rozvinuté formě zakládat nedostatek manželského souhlasu.

Klinický průběh emočně nestabilní poruchy osobnosti¹¹³ a její dopad na manželství¹¹⁴

Manželské vztahy jedinců s emočně nestabilní poruchou osobnosti (zejména s jejím hraničním typem) bývají intenzivní, nespokojené, často velmi divoké. Jedinci s touto poruchou se naučili používat extrémní emoce k získání pozornosti a pomoci od druhých. Nejsou si druhými jisti, proto se chovají k partnerům chladně, nebo naopak mají tendenci vytvářet těsné vztahy. Obtížně chápou pocity a motivace partnera, vnímají ho jako dobrého nebo zlého, tyto póly se mohou střídát. Často selhávají v práci, protože pracovní prostředí je konfliktní, což může mít sekundární dopad na kvalitu života v manželství a v rodině. Na tyto stavy často nasedají úzkosti, deprese, somatoformní poruchy, někdy i sebevražedné pokusy. Jedinci s touto poruchou bývají kritičtí, často prožívají hněv a zuřivost při neschopnosti odolat impulzům. I když dobře racionálně vyhodnotí situaci a své chování, nejsou schopni korigovat svoji emocionalitu. Nedostatek souhlasu zpravidla v těchto případech není dán závažnou poruchou soudnosti (kán. 1095, odst. 2), tedy kognitivní neschopností. Nedostatek souhlasu může být dán spíše psychickou neschopností převzít podstatné manželské povinnosti v okamžiku uzavření manželství (kán. 1095, odst. 3). Porucha může mít negativní dopad na dobro potomstva, výchova dětí probíhá v atmosféře častých konfliktů vyvolaných impulzivním jednáním ze strany postižených jedinců. Případné agresivní či sebepoškozující jednání může vytvářet patologické strategie předávané dětem při výchově. Vzájemná pomoc a služba mezi manželi může být poruchou narušena ve smyslu určitého manipulativního chování postiženého jedince vůči svému manželskému partnerovi, zejména vztahy závislosti, častými konflikty, výčitkami a výhrůžkami sebepoškozením či opuštěním. Dobro svátosti

¹¹³ Srov. PRAŠKO, s. 242-243.

¹¹⁴ Srov. NĚMEC, s. 108-112.

(nerozlučitelnost) a dobro víry (jednota a věrnost) jsou v kognitivní rovině akceptovány, časté emoční výbuchy a konflikty však u manželského partnera mohou vést k postupné ztrátě motivace ke společnému životu. Emočně nestabilní porucha osobnosti zpravidla nezakládá nedostatek manželského souhlasu, může k tomu však dojít při neléčené těžké formě.

Klinický průběh histrionské poruchy osobnosti¹¹⁵ a její dopad na manželství¹¹⁶

Manželské vztahy jedinců s histrionskou poruchou osobnosti bývají konfliktní. Postižení jedinci se snaží nejen s manželským partnerem, ale i dalšími lidmi, manipulovat, dokážou pomluvami rozvrátit nejen vlastní, ale i cizí manželství, stejně tak i pracovní kolektiv. Často jsou nespokojeni v sexuálním životě, trpí sexuálními dysfunkcemi. Mívají i sklon k bájevé lhavosti, simulují někdy i různé tělesné či duševní poruchy v rámci manipulace s druhými. Vztahy s druhými hodnotí jako intimnější, než jsou ve skutečnosti. Nemají rádi nudu, chybí jim vytrvalost. Jsou egocentričtí, prožitky druhých je příliš nezajímají, chtějí být vždy středem pozornosti, touží po ocenění druhými i za cenu sebedramatizace, zveličování a teatrálních výstupů. Mají sklon k flirtování s druhými. Nedostatek souhlasu může být někdy dán i závažnou poruchou soudnosti (kán. 1095, odst. 2), kdy může být narušeno analytické myšlení a dominuje naopak výrazná sugestibilita těchto jedinců. Poznání manželství jako trvalého a věrného společenství muže a ženy může být upozaděno za fyzickou přitažlivostí a atraktivitou, které jsou pro tyto jedince hlavním předpokladem ocenění a úspěchu, a tedy často nejdůležitější hodnotou. Proto u těchto jedinců dochází nezdědka i k sexuálnímu nevěřám. Důraz na vlastní fyzickou přitažlivost a mladistvý vzhled může být na překážku otevřenosti vůči přijetí rodičovství z obavy o ztrátu atraktivity. Nedostatek souhlasu může být dán také psychickou neschopností převzít podstatné manželské povinnosti v okamžiku uzavření manželství (kán. 1095, odst. 3). Porucha může mít negativní dopad na dobro potomstva, výchova bývá zatížena výrazně manipulativním jednáním ze strany postižených jedinců v rolích rodičů. Tito jedinci mohou při manželských konfliktech například využívat děti jako nástroje manipulace vůči manželskému partnerovi. Takové jednání při výchově dětí se stává běžným způsobem komunikace a je pro děti nekonstruktivním výchovným vzorem. Porucha může za určitých okolností negativně ovlivňovat dobro manželů, tedy jejich vzájemnou pomoc a službu. Úcta mezi manželi je narušena častými výčitkami vůči druhému a stavěním sebe do role oběti a partnera do role viníka. Sexuální soužití manželů bývá narušeno sexuálními dysfunkcemi, které jsou u této poruchy časté. Vzájemná pomoc

¹¹⁵ Srov. PRAŠKO, s. 269.

¹¹⁶ Srov. NĚMEC, s. 108-112.

a služba v manželství může být narušena egocentrismem postiženého jedince. Manželská nevěra bývá těmito jedinci praktikována s cílem zdůraznit vlastní důležitost a atraktivitu a má nepříznivý dopad na dobro svátosti (nerozlučnost) a dobro víry (jednota, věrnost). Histrionská porucha osobnosti zpravidla nezakládá nedostatek manželského souhlasu, může k tomu však dojít při neléčené těžké formě.

Klinický průběh anankastické poruchy osobnosti¹¹⁷ a dopad na manželství¹¹⁸

Manželské vztahy s jedinci s anankastickou poruchou osobnosti se podobají spíše „tvrdé disciplíně“. Jedinci s touto poruchou jsou totiž nadměrně svědomití, puntičkářští, umínění, moralizující a jsou ve stavu zvýšené kontroly. Kontrolují nejen všechny detaily, drilují své okolí, včetně svého manželského partnera a svých dětí. Zabývají se nepodstatnými detaily, jsou perfekcionista u detailů, ale často jim uniká celek. Hůře vyjadřují ve vztazích nejen vřelé emoce, ale i negativní emoce, mívají strach z vyjádření agrese. Obtížně se přizpůsobují změnám, naopak nutí druhé, aby se přizpůsobovali jejich plánům a představám. Obtížně jsou schopni na druhé delegovat úkoly, poté podléhají stresu z nahromaděných úkolů. Orientace na výkon je pro ně důležitější, než radost z přátelských vztahů i vzájemného sdílení v manželském vztahu.

Nedostatek souhlasu může být někdy dán závažnou poruchou soudnosti (kán. 1095, odst. 2), kdy v myšlení mohou být tito jedinci zahlceni pochybnostmi, obavami, starostmi a pocity osobního ohrožení, kterým zahlcují svého manželského partnera. Jsou moralističtí, jejich morálka je však velmi rigidní. Sice poznávají manželství jako trvalé a věrné společenství jednoho muže a jedné ženy, nechápou je však jako společenství vzájemné pomoci a důvěry, ale spíše jako společenství řízené jejich velmi rigidní morálkou, zaměřenou na výkon a disciplínu. Mohou podléhat zákonickému způsobu chápání katolické nauky a mohou zdůrazňovat zejména manželské povinnosti na úkor radosti a lásky v manželském vztahu. Nadměrné obavy a strach ze selhání v roli rodiče může být na překážku otevřenosti vůči potomstvu. Nedostatek souhlasu může být dán i psychickou neschopností převzít podstatné manželské povinnosti v okamžiku uzavření manželství (kán. 1095, odst. 3). Porucha může mít také negativní dopad na dobro potomstva. Výchova dětí probíhá v zaměření na výkon s vysokými cíli, což nemusí být vždy na škodu, často však nesplnění vysokých cílů v dětech upevňuje prožívání vlastní nedostatečnosti. Porucha může negativně ovlivňovat i dobro manželů, postižení jedinci nutí svého partnera neustále dodržovat vlastní plány a účastnit se

¹¹⁷ Srov. PRAŠKO, s. 288-289.

¹¹⁸ Srov. NĚMEC, s. 108-112.

společného života pouze podle vlastních představ, svého partnera často v této věci kontrolují. Brání svému manželskému partnerovi rozvíjet vlastní životní plány, nebo se jejich realizace odmítají účastnit. Dobro víry (jednota, věrnost) je naplňováno spíše formálně, jednota je totiž postavena víceméně na skutečnosti, že manželský partner je nucen se jednostranně přizpůsobovat jedinci s touto poruchou. Anankastická porucha osobnosti zpravidla nezakládá nedostatek manželského souhlasu, může k tomu však dojít při neléčené těžké formě.

Klinický průběh úzkostné (vyhýbavé) poruchy osobnosti¹¹⁹ a její dopad na manželství¹²⁰

Manželské vztahy jedinců s úzkostnou poruchou osobnosti, pokud jsou kvalitní, prosperují často celkem uspokojivě. Tito jedinci mají spíše problém s navazováním nových vztahů, nová setkání vnímají se strachem a nedůvěrou, často se totiž cítí méněcenní, nepřítazliví a mají obavu z odmítnutí. Manželský vztah jedince s úzkostnou poruchou osobnosti může někdy trpět nedostatkem společenského života, postižení jedinci totiž ve společnosti trpí napětím, obavami a společenským kontaktům se proto raději vyhýbají, přestože po nich zároveň touží. Tyto poruchy většinou nevedou k nedostatku souhlasu na základě závažné poruchy soudnosti (kán. 1095, odst. 2). Nedostatek souhlasu může být jen výjimečně dán psychickou neschopností převzít podstatné manželské povinnosti v okamžiku uzavření manželství (kán. 1095, odst. 3). Pokud děti vychovává výhradně jedinec s touto poruchou, hrozí určitá míra sociální izolace dětí, což může mít i nepříznivý výchovný vliv na jejich správnou socializaci. Dobro víry a dobro svátosti porucha spíše neovlivňuje. Úzkostná (vyhýbavá) porucha osobnosti v naprosté většině situací nezakládá nedostatek manželského souhlasu.

Klinický průběh závislé poruchy osobnosti¹²¹ a její dopad na manželství¹²²

Manželské vztahy jedinců se závislou poruchou osobnosti, pokud jsou kvalitní, opět prosperují vcelku uspokojivě. Pokud jsou jedinci závislí na svém manželském partnerovi, mají časté obavy, že jimi budou opuštěni a budou se muset starat sami o sebe. Z této obavy rovněž podřizují vlastní, i oprávněné potřeby, svému partnerovi a zcela se podřizují jeho přáním. Svému manželskému partnerovi dovolují nebo ho dokonce vybízejí, aby za ně dělal důležitá životní rozhodnutí. Chovají se submisivně a podlézavě. Aby si získali péči a podporu, jsou ochotni dělat i věci, které jsou jim nepříjemné. Výjimečně může trpět dobro manželů, tito jedinci se v manželském vztahu totiž mohou vzdávat sebeúcty, aby uspokojili svého partnera

¹¹⁹ Srov. PRAŠKO, s. 299-300.

¹²⁰ Srov. NĚMEC, s. 108-112.

¹²¹ Srov. PRAŠKO, s. 311.

¹²² Srov. NĚMEC, s. 108-112.

a udrželi si vztah, na němž jsou závislí. Dobro potomstva, dobro víry a dobro svátosti porucha spíše neovlivňuje. Tyto poruchy většinou nevedou k nedostatku souhlasu na základě závažné poruchy soudnosti (kán. 1095, odst. 2), ani k nedostatku souhlasu na základě psychické neschopnosti převzít podstatné manželské povinnosti v okamžiku uzavření manželství (kán. 1095, odst. 3). Závislá porucha osobnosti v naprosté většině situací nezakládá nedostatek manželského souhlasu.

Klinický průběh narcistické poruchy osobnosti¹²³ a její dopad na manželství¹²⁴

Manželské vztahy jedinců s narcistickou poruchou osobnosti bývají spíše konfliktní. Tito jedinci mají přebujelé sebevědomí, ale jsou velmi zranitelní na všechno, co se jejich sebevědomí dotkne, zejména když je druhý nebere jako originální, okouzlující a úspěšné, reagují na to intenzivní emoční reakcí. Při náznaku kritiky, odmítnutí nebo nezájmu reagují prudkými emocemi. Vytváření v druhém iluzi o soběstačnosti, ale přitom se snaží využít druhé k sebeposílení. Prožívají prázdnotu a osamělost. V manželském vztahu mají nedostatek empatie, je u nich narušena schopnost přiblížit se k druhým a těšit se z jejich přítomnosti. Nedostatek souhlasu může být dán někdy i závažnou poruchou soudnosti (kán. 1095, odst. 2), kdy bývá narušené sebehodnocení s nedostatkem empatie a schopnosti prožívat lásku. Může se jednat o nerealistickou představu o ideální dokonalé lásce, které však „nedokonalý“ manželský partner není schopen dostat. Nedostatek souhlasu může být dán častěji psychickou neschopností převzít podstatné manželské povinnosti v okamžiku uzavření manželství (kán. 1095, odst. 3). Porucha může mít negativní dopad na dobro potomstva, rodič s touto poruchou nemusí vnímat „běžné“ rodičovské výchovné povinnosti jako prioritní, může z rodiny unikat k mimořádnostem, které jediné jsou hodné jeho jedinečnosti a tím zanedbávat svou absencí výchovu svých dětí. Porucha může negativně ovlivňovat dobro manželů, tedy jejich vzájemnou pomoc a službu. Může být narušena úcta mezi manželi, muži s touto poruchou si někdy neváží svých žen, pokud je nepovažují za atraktivní. Vyžadují od nich trvalý obdiv, při opaku jsou frustrováni nebo reagují konfliktně. Postiženým jedincům chybí dostatek empatie, schopnosti těšit se z přítomnosti druhého, což může narušovat manželské soužití. Vliv na dobro svátosti (nerozlučnost) nemusí být výrazný, dobro víry (jednota, věrnost) v manželství může být narušeno narušením schopnosti prožívat darující se lásku k druhému a těšit se z jeho přítomnosti. Narcistická porucha osobnosti zpravidla nezakládá nedostatek manželského souhlasu, může k tomu však dojít při neléčené těžké formě.

¹²³ Srov. PRAŠKO, s. 321-322.

¹²⁴ Srov. NĚMEC, s. 108-112.

Klinický průběh pasivně agresivní poruchy osobnosti¹²⁵ a její dopad na manželství¹²⁶

Manželské vztahy jedinců s pasivně-agresivní poruchou osobnosti bývají konfliktní. Narušená je zejména obecně spolupráce s druhými a týká se to i manželského vztahu. Postižení jedinci jsou rezistentní vůči jakékoli autoritě či požadavkům druhých, včetně manželského partnera. Stále i v manželství bojují za autonomii, mají potíže vytvořit a udržet blízký vztah, protože okamžitě začínají bojovat o svoji svobodu. Často slíbí, že něco udělají, ale z nějakého důvodu jim to „nevyjde“. Jsou stále nespokojení, kritičtí, váhaví. Svůj hněv vyjadřují nepřímým způsobem, často sabotují společnou práci, stěžují si a jsou kritičtí, obtížně plní své povinnosti, na nichž závisí výsledek celého společenství, nedá se na ně příliš spolehnout. Nedokážou se v manželství partnerovi podřídit, v zákulisí jej často pomlouvají, jeho přiměřené nároky prožívají jako přehnané a neodůvodněné. Nedostatek souhlasu může být dán závažnou poruchou soudnosti (kán. 1095, odst. 2), kdy takový stupeň potřeby autonomie vůči svému manželskému partnerovi, který může být na překážku vzájemné pomoci, někdy i otevřenosti pro potomstvo. Dobro víry (jednota, věrnost) a dobro svátosti (nerozlučitelnost) je chápáno spíše formálně, je zde obava vytvořit výlučné společenství, které by postiženého jedince obíralo o autonomii a pocit svobody. Nedostatek souhlasu může být dán i psychickou neschopností převzít podstatné manželské povinnosti v okamžiku uzavření manželství (kán. 1095, odst. 3). Porucha může mít negativní dopad na dobro potomstva, výchova dětí probíhá v konfliktní atmosféře, nespolupráci a neochotě ke vzájemné podřízenosti manželských partnerů, z výchovného hlediska chybí ochota k sebedarování partnerovi, což může znamenat nepříznivý výchovný vzor pro partnerský a vztahový život dětí. Porucha může negativně ovlivňovat dobro manželů, tedy jejich vzájemnou pomoc a službu. Ze strany postiženého jedince chybí ochota ke spolupráci na společném díle v manželství, chybí ochota k sebedarování partnerovi v lásce z obavy ze ztráty vlastní svobody a zneužití partnerem. Dobro svátosti (nerozlučnost) a dobro víry (jednota, věrnost) mohou být narušeny, pokud je manželské společenství od počátku praktikováno postiženým jedincem s takovou mírou autonomie a bez snahy se druhému odevzdat či přizpůsobit, že lze pochybovat o vytvoření výlučného společenství muže a ženy jako takového. Pasivně - agresivní porucha osobnosti může při neléčené rozvinuté formě zakládat nedostatek manželského souhlasu.

¹²⁵ Srov. PRAŠKO, s. 333.

¹²⁶ Srov. NĚMEC, s. 108-112.

5.3 Rozdělení specifických poruch osobnosti podle dopadu na kvalitu manželského souhlasu

Na základě předchozí kapitoly lze z praktického hlediska poruchy osobnosti zařazené v MKN 10 rozdělit do tří skupin podle vlivu na kvalitu manželského souhlasu podle kán. 1095, odst. 2, 3 CIC/1983.

- a) poruchy osobnosti, které mohou relativně často zakládat nedostatek manželského souhlasu, zejména při rozvinuté formě (zejména paranoidní, schizoidní, disociální a pasivně – agresivní porucha osobnosti),
- b) poruchy osobnosti, které zpravidla nezakládají nedostatek manželského souhlasu, ale může k němu dojít při těžké a neléčené formě (zejména emočně nestabilní, histrionská, anankastická a narcistická porucha osobnosti),
- c) poruchy osobnosti, které až na výjimky nezakládají nedostatek manželského souhlasu (zejména úzkostná a závislá porucha osobnosti).

6. Znalecká praxe u církevních soudů v České republice

6.1 Kazuistika posudku znalce v procesu zkoumání neplatnosti manželství

V této kapitole bych rád uvedl alespoň stručně kazuistiku znalecké zprávy o duševním stavu posuzovaného (muže, který je nežalující stranou ve věci zkoumání neplatnosti manželství), zamyslel se obecně nad současnou církevně znaleckou praxí a uvedl některá možná praktická východiska. Posudek byl vypracován v roce 2016 znalcem u nejmenovaného diecézního církevního soudu, který je odborníkem v oblasti rodinné terapie a pracuje v manželské a rodinné poradně.

Anamnestická data a fakta vyplývající ze spisu i závěru znalce

V rámci anamnestického zkoumání došlo pouze ke konzultačnímu pohovoru s ženou (žalující stranou), kontakt s mužem (nežalující stranou) se nepodařilo realizovat, případ byl tedy hodnocen pouze ze spisu a shromážděných výpovědí žalující strany a svědků, čímž objektivita hodnocení samozřejmě trpí. Ze spisu vyplývá, že manželé se seznámili v zaměstnání, žena (žalující strana) byla nucena práci opustit, vznikla z její strany úvaha o sňatku s nadějí, že budou více spolu, na což muž (nežalující strana) patrně zpočátku méně ochotně přistoupil. K rozhodnutí přistoupit k církevnímu manželství mohlo významněji přispět přání maminky nežalující strany. V době vstupu do manželství nebyl ani jeden ze snoubenců praktikujícím věřícím. Žena si bezprostředně před svatbou uvědomila, že rozhodnutí může být problematické, ale s pochybnostmi se nikomu nesvěřila. Z výpovědí žalující strany i svědků je patrné, že zpětně považují vesměs tehdejší rozhodnutí vstoupit do manželství za nedostatečně zodpovědně uvážené, pravděpodobně chybělo hlubší vzájemné poznání. Po vstupu do manželství podle všeho nedošlo k naplnění původní vize o společně tráveném času, muž se naopak trávení společného času vyhýbal, docházelo dle žalující strany k neshodám, opakovaným vztahům muže s jinými ženami (podezření měla žalující strana údajně již krátce po svatbě) a jeho agresivnímu chování (v následujících odpovědích popisována žalující stranou situace, kdy ji muž při konfliktu chytil pod krkem a přitiskl ke zdi, nebo kdy ji muž vyhodil z domu), popisovány jsou dále problémy v otázce bydlení, nedostatečný zájem muže o výchovu syna a vyjadřování jeho pochybností, zdali je dítě jeho.

Z iniciativy žalující strany došlo ke kontaktu s manželskou poradnou, situaci se však nepodařilo zlepšit. Následně se zhoršil psychický stav ženy (žalující strany), která podala žádost o rozvod, a po devíti letech bylo manželství civilně rozvedeno.

Za podstatné z anamnézy považoval znalec výpověď žalující strany o tom, že nežalující strana k tématu nevěry přistupovala tak, že zpochybňovala důležitost věrnosti v manželství, že v rodinném prostředí nežalující strana dávala přednost zajištění vlastního klidu a klid v domácnosti byl úměrný míře ochoty žalující strany se přizpůsobovat straně nežalující. Znalec ze spisu nakonec přece jen dokládá, kromě dalších svědeckých výpovědí. i krátkou výpověď nežalující strany, která sděluje, že už v době známosti tam byly nějaké signály, že to mezi nimi nebude klapat, jak by mělo. Muž (nežalující strana) udává, že chtěl, aby bydleli u jeho rodičů, ale s tím nesouhlasili rodiče žalující strany, nebyl u nich vítaný, žena byla dle jeho slov od svých rodičů ovlivněna. To působilo potíže již v době známosti, ale má za to, že jejich vztah mohl vyjít, pokud by mohli žít svým životem a k rodičům ženy jezdili jednou za měsíc. Během známosti se ale nerozešli. Znalec dále udává, že psychologické vyšetření nežalující strany nebylo realizováno, psychodiagnostické vyšetření nežalující strany nebylo realizováno. Osobní kontakt s nežalující stranou se nepodařilo uskutečnit. Znalec dále sděluje, že osobnost nežalující strany nedovede pro nedostatek relevantních zdrojů informací popsat. Domnívá se, že by se mohlo jednat o člověka pracovitého se sklonem k individualismu a epizodickým potížím se sebekontrolou, s menší ochotou se v interpersonální sféře přizpůsobovat. V době uzavření sňatku mohl být nedostatečně schopen vytvořit partnerský vztah, jak jej chápe křesťanská antropologie. Dle znalce se nejednalo o nemoc ani poruchu, jak ji lze jasně odborně popsat, mohlo však jít ve vztahu k uzavření křesťanského manželství o zneschopňující kombinaci osobnostních rysů a životních postojů, které mohly u nežalující strany znemožňovat dostatečně zodpovědný přístup zejména ve smyslu schopnosti vytvořit životní společenství a dále reálného hlubšího pochopení významu křesťanského pohledu na manželství. Dle znalce se mohlo jednat o neschopnost převzít a naplnit manželské závazky, především dobra manželů a dobra věrnosti. Kdy se projevila alterace psyché, znalec nedovede odpovědět, vliv mohlo mít rodinné prostředí nežalující strany (vztahově odtažitý a prudký tatínek, podobnost popisovaného chování nežalující strany žalující stranou). Aktuální psychický stav nežalující strany znalec nemůže popsat, předpokládá u nežalující strany nízkou schopnost empatie, spolupráce a soužití v manželství mohl být schopen v nedostatečné míře, mohl před hodnotou utváření společenství s manželkou trvale upřednostňovat individuální potřeby a nezávislost v rozhodování o životě, nikoli posilování párové identity. Znalec sděluje, že se nedovede vyjádřit k míře frustrační tolerance ani k úrovni empatie nežalující

strany. Při studiu spisu znalec vyšel z výpovědi žalující strany, která sděluje, že si s manželem oboustranně nebyli vědomi závazků, které z manželství vyplývaly, popisuje, že se manželovi musela často přizpůsobovat, zmiňuje se o konfliktním soužití, včetně nevěry ze strany manžela. Výpisu ze spisu dominuje výpověď zejména dvou svědků, z nichž jeden opakovaně uvádí, že informaci má od žalující strany, druhá svědkyně hovoří kriticky o nežalující straně, sama připouští, že se s nežalující stranou několikrát názorově střetla, když tato měla narážky na jejího budoucího manžela. Třetí svědkyní je sestra nežalující strany, která manželství bratra nevnímala jako nadějný pár, každý měl údajně vlastní život, což pozorovala od počátku manželství.

Znalec závěry předkládá s nižším stupněm jistoty. Domnívá se, že osobnostní výbava nežalující strany v době uzavření sňatku s žalující stranou pravděpodobně neumožňovala převzetí a naplnění křesťanského manželství.

Analýza posudku znalce v procesu zkoumání neplatnosti manželství

Posudek vypracovaný znalcem v manželském procesu s absencí nežalující strany je velmi častý. Chtěl bych upozornit na některá slabá místa posudku, která by mohla vést i k doporučením církevním soudcům v procesu zkoumání neplatnosti manželství.

a) procesní nepřítomnost nežalující strany a vyjadřování se k její duševní patologii bez náležitého vyšetření

K duševní patologii nežalující strany, a tedy i k patologii osobnostní výbavy, se lze relevantně vyjádřit pouze po absolvování psychiatrického či komplexního psychologického vyšetření. Bez tohoto vyšetření je příliš vysoké riziko mylného či tendenčního závěru znalce. Jsem si vědom, že z praktického hlediska je možnost, aby se nežalující strana takovému vyšetření podrobila, často minimální. Pokud by měl církevní znalec vyjít z jiných důkazů, například předchozí zdravotnické dokumentace, policejních záznamů či svědectví druhých osob, považují za nezbytné, aby znalec měl zkušenosti z klinické praxe. Tedy minimálně specializovanou způsobilost (atestaci) u psychiatrů a atestaci u klinických psychologů. V ideálním případě by se mělo jednat o znalce dle zák. č. 36/1967Sb. o znalcích a tlumočnících (odvětví psychiatrie nebo specializace klinická psychologie).

b) zhodnocení duševní patologie odborníky, kteří nepracují v klinické praxi a nemají dostatek zkušeností s duševní patologií.

K tomuto tématu jsem se již podrobněji vyjádřil ve výčtu vědeckých kvalit znalce a v předcházejícím bodu. U odborníků pracujících jako manželští nebo rodinní poradci si znalec musí často připomínat, že je z povahy věci neutrální stranou v soudním procesu, tak jako je tomu i v oblasti světského práva. Znalec tedy nestojí na straně žalující ani nežalující. V tomto směru je třeba na znalce apelovat, aby nedošlo ke zpochybnění spravedlivého procesu. Nelze si nevšimnout určité tendence některých současných znalců tíhnout k pomoci manželům dosáhnout nulity manželství více, než k zajištění neutrality při znaleckém zkoumání. Je to často pochopitelné, jsou to odborníci z pomáhajících profesí, které k tomu jistě vede láska k bližnímu a profesionální etika.

c) důraz na stávající problémy manželského soužití a nedostatečný důraz na zkoumání období uzavření manželství, důvodů vzniku manželství

Značná část posudku je věnována výčtu potíží během manželství, z čehož ale jednoznačně nevyplývá, že tyto potíže byly přítomné již v době uzavření manželství a jsou tedy pro rozhodování soudu o nulitě manželství nepříliš relevantní. Také svědectví žalující strany o tom, že si oboustranně nebyli vědomi závazků, které ze vstupu do manželství vyplývaly, není podrobněji rozebráno. Není také jasné, zda pár prodělal přípravu na manželství, ani zda byl o těchto závazcích poučen, což by mělo být jasné například ze snubního protokolu. Také nejsou podrobněji uvedeny důvody, které ke vzniku manželství vedly. Jsou zde i nesrovnalosti, kdy žalující strana hovoří o tom, že sňatek vznikl z její iniciativy, aby mohli být s partnerem více spolu. Svědkyně naopak hovoří o tom, že měla dojem, že tchýně (matka nežalující strany) chtěla dostat syna rychle chomoutu, myslí si, že jejich rozhodnutí bylo neuvážené a cítila, že tam musely být tlaky ze strany nežalující strany. Žalující strana hovoří také o svých pochybnostech, zda je sňatek „úplně dobré rozhodnutí“, které tehdy dle svých slov nikomu nesdělovala. O motivech nežalující strany kromě toho, že muž chtěl svatbu v kostele a do kostela nechodil, také není více známo.

d) zdůrazňování nezávažných negativních jednotlivostí, z nichž se vytváří jednostranný osobní příběh či spíše karikatura nežalující strany

Takovýto obraz nežalující strany je často velmi vzdálen skutečné realitě, je nedostatečný, jednostranný, a pokud by soudce vycházel prakticky výhradně z výpovědi strany žalující, mohlo by dojít k nežádoucímu ovlivnění soudního rozhodnutí.

e) absence silných charakteristik osobnosti nežalující strany i zkoumání této stránky osobnosti ze strany znalce, nedostatečné zkoumání fungujících oblastí manželského soužití a zdůrazňování jen toho, co v manželském vztahu nefunguje

Absence silných a pozitivních stránek osobnosti při hodnocení osobnosti nežalující (procesně nepřítomné) strany může být také indikátorem příliš jednostranného hodnocení duševního stavu ze strany znalce. Každý člověk má nesporně své silné i slabé osobnostní kvality. To, že silné stránky osobnosti není schopna vidět strana žalující v důsledku problémového manželského soužití, je vcelku pochopitelné, měl by se však na ně zaměřit znalec. A to podrobněji než okrajovou poznámkou o pracovitosti. Hodnocení osobnosti nežalující strany vnímám (zejména s ohledem na její procesní nepřítomnost) jako příliš jednostranné a karikaturizující ze strany znalce. S nadsázkou lze říci, že pokud bychom takto jednostranně kriticky zkoumali jakékoli manželství pouze výčtem jednotlivých charakterových chyb či manželských selhání některé strany, pak bychom mohli dojít k obdobným znaleckým závěrům, a tedy i nulitě u jakéhokoli manželství.

f) výběr svědků v procesu a jejich osobní vztah k stranám, zejména k nežalující straně

Oblast výběru svědků soudcem je vzhledem k tomu, že nežalující strana je velmi často procesně nepřítomna, pro celkové vyznění posudku naprosto zásadní. Výpověď svědka je často jediným objektivním doplněním výpovědi žalující strany a soudce by měl výběr svědků citlivě zvažovat. Je důležité, aby svědky procesu nebyly pouze osoby podporující výpověď žalující strany, navíc ve vztahu k žalující straně pozitivně emočně angažované. V případě výše uvedeného posudku je výpověď žalující strany, z níž vyšel znalec při výpisu ze spisu, podpořena svědeckými výpověďmi tří osob, z nichž jedna opakovaně uvádí, že informace má od žalující strany. Druhá svědkyně zpochybňuje smysluplnost manželství obou stran, přičemž připouští, že se s nežalující stranou několikrát názorově střetla, když tato měla nářky na jejího vlastního manžela, z čehož je zřetelná animozita a zaujatost svědkyně vůči nežalující straně. Za velmi užitečné považuji i přes procesní nepřítomnost nežalující strany zajištění svědectví sestry manžela (nežalující strany). Zajištění svědectví osob, které jsou v blízkém kontaktu s nežalující stranou a k nimž má tato strana důvěru, může velmi přispět k objektivizaci situace. K těmto potřebným svědeckým výpovědím by se soud mohl dostat například osobním oslovením nežalující strany (i pokud se strana nechce procesu účastnit) s žádostí o poskytnutí kontaktů osob, které mohou podat objektivní výpověď o stavu manželství, aby mohlo být zajištěno hájení dobrého jména a zájmů jak žalující, tak i nežalující strany. Domnívám se, že na toto

ujištění by mohla i nežalující strana pozitivně reflektovat. Rovněž by stálo za zvážení, zda obě strany by nemohly být zvány k manželskému procesu nejen samotným církevním soudem, ale i morální autoritou, jako je například úřad diecézního biskupa. Lze očekávat, že jeho autorita by mohla být pozitivně vnímána nežalující stranou navzdory ateistickému českému prostředí. Rovněž papež František připomíná ve snaze zjednodušit procedury vedoucí k případnému prohlášení o neplatnosti manželství, že biskup je ve své církvi jako pastýř a hlava také soudcem¹²⁷ mezi věřícími jemu svěřenými a tato oblast se ho proto bytostně týká.¹²⁸ Kontakty na věrohodné svědky, kteří znají obě strany procesu (zejména stranu nežalující), by mohl poskytnout například duchovní správce farnosti, do jehož působnosti obě strany spadají a který obě strany procesu i jejich manželský život často zná nejlépe. Pokud se nepodaří zajistit věrohodné a nestranné svědky při absenci nežalující strany, zdá se prakticky nemožné dojít ke spravedlivému rozhodnutí v manželském procesu.

g) zkratkovitě a tendenční závěry, které zdaleka nemusí mít příčinnou souvislost

Znalec sděluje, že psychologické a psychodiagnostické vyšetření nežalující strany nebylo realizováno a na otázku, kdy a jak se projevila alterace psyché, nedokáže konkrétně odpovědět. Předpokládá, že na vývoj osobnostních rysů mělo pravděpodobně vliv rodinné prostředí a podobnost jeho chování s otcem, který byl vztahově odtažitý a prudký. Z velké části na základě těchto informací znalec dochází k úvaze, že by se mohlo jednat ve vztahu k uzavření manželství o zneschopňující kombinaci osobnostních rysů a životních postojů nežalující strany. V čem spočívá ona nepříznivá osobnostní výbava a její zneschopňující vliv na uzavření manželství, však ze závěrů nevyplývá. Celkový závěr posudku může působit tendenčně, pokud není zcela jasné, jak k němu znalec dospěl. Závěr je v případě výše uvedeného posudku formulován slovy „jeho osobnostní výbava v době uzavření sňatku pravděpodobně neumožňovala převzetí a naplnění závazků křesťanského manželství“. Na jedné straně jsou znát logické pochybnosti znalce o jednoznačnosti závěru, který je vyjádřen slovem „pravděpodobně“. Na druhé straně však znalec v otázce schopnosti převzít a naplnit závazky křesťanského manželství hovoří o tom, že mu to osobnostní výbava „neumožňovala“. K tomu by musely být dodány mnohem přesvědčivější důkazy osobnostní patologie, než vyplývají se závěrů posudku, a které

¹²⁷ Srov. *MIDI*, úvodní kritéria III.

¹²⁸ Srov. PAPEŽ FRANTIŠEK: *Amoris laetitia – Radost z lásky. Posynodální apoštolská exhortace o lásce v rodině*, čl. 244.

vyžadují klinickou diagnostiku. V tomto případě bych se klonil spíše k vyjádření, že mu osobnostní výbava spíše „činila obtíže“ převzít či plnit závazky křesťanského manželství, než že mu to „neumožňovala“. Jsem si vědom, že toto kvantitativní odstupňování by změnilo vyznění celého posudku, které by již jednoznačně nepodporovalo směřování k nulitě manželství, ale právě přísná objektivita by měla být hlavním rysem znaleckého zkoumání. I přestože je soudce v procesu chápán jako znalec nad znalce a posudek má pouze podpůrnou a svědeckou funkci, pro hledání pravdy o posuzovaném manželství by bylo lépe, kdyby závěry posudku, založeného na nepřímých důkazech, nebyly tak kategorické.

6.2. Doporučené otázky soudu při vyšetřování posuzovaného v manželském procesu

Na základě výše uvedeného autor diplomové práce navrhuje otázky, které by mohly být kladené na znalce v manželském procesu s ohledem na specifikované téma osobnostních poruch a jejich střetu s kán. 1095, odst. 2,3 CIC/1983. Tyto otázky by snad mohly církevnímu soudci usnadnit rozhodování, zda u posuzovaných došlo k ovlivnění kvality manželského souhlasu či nikoli. Otázky s ohledem na kanonicko-právní předpis DC se dotýkají zejména okamžiku uzavření manželství s cílem zjistit, zda posuzovaný trpěl v době uzavření manželství habituální nebo přechodnou anomálií, jakého byla stupně a také kdy, z jakého důvodu a za jakých okolností vznikla a projevila se.¹²⁹ V záležitostech poruch soudnosti¹³⁰ se má znalec dotázat, jak anomálie působila na schopnost kritiky a volby v případech závažných rozhodnutí, obzvláště na volbu životního stavu. V záležitostech neschopnosti převzít podstatné manželské povinnosti¹³¹ (kán. 1095, odst. 3 CIC/1983) se má znalec dotázat, jaké povahy a stupně je psychická příčina, na jejímž základě strana trpí nejen vážnou nesnází, nýbrž také nemožností vykonávat to, v čem tkví manželské povinnosti.¹³²

a) zda posuzovaný trpí duševní poruchou dle kritérií MKN 10 a zda se jedná o poruchu přechodnou či habituální

¹²⁹ Srov. DC, č. 209 §1.

¹³⁰ CIC/1983, kán. 1095, odst. 2.

¹³¹ CIC/1983, kán. 1095, odst. 3.

¹³² Srov. DC, č. 209 §2, odst. 2,3.

V případě poruchy osobnosti je třeba uvést, o kterou specifickou poruchu osobnosti či kombinaci poruch osobnosti z kategorie F60 – F61 dle MKN 10 se jedná. Tohoto hodnocení by měl být schopen odborník s klinickou praxí v oborech psychiatrie a klinické psychologie. Za závažné lze považovat ve vztahu ke kvalitě manželského souhlasu zejména paranoidní, schizoidní, disociální a pasivně-agresivní poruchu osobnosti, případně smíšenou poruchu osobnosti, splňující zároveň kritéria některé z těchto specifických poruch. Je třeba posoudit, zda se jedná opravdu o anomálii, jak vyžaduje kanonické právo¹³³, a ne pouze o akcentované osobnostní rysy. V případě poruch osobnosti je nutné posoudit, zda jsou opravdu splněna, kromě specifických kritérií pro jednotlivý typ poruchy osobnosti, rovněž kritéria všeobecná. Akcentované osobnostní rysy prakticky nikdy nejsou natolik zneschopňující, aby vedly k nedostatku manželského souhlasu, a tedy k neplatnosti manželství. Soudce by měl být obezřetný např. ke znaleckým výpovědím ve smyslu: „Nejedná se o nemoc ani poruchu, jak ji lze odborně zařadit, ale mohlo by se jednat o kombinaci osobnostních rysů a životních postojů, které by mohly znemožňovat pochopení významu křesťanského manželství.“

b) zda proběhlo klinické či psychodiagnostické vyšetření znalcem a s jakými diagnostickými závěry, případně proč vyšetření nebylo provedeno

Bez tohoto vyšetření je diagnóza poruchy osobnosti velmi problematická, zejména pokud nejsou k dispozici další věrohodné údaje např. z lékařských zpráv či předchozích posudků. Závěry znalce o tom, jak se projevila alterace psyché, formulované ve smyslu: „Nedovedu konkrétně odpovědět, ale obecněji lze říci, že podstatný vliv na vývoj rysů osobnosti mělo s velkou pravděpodobností rodinné prostředí (...) nápadnou se jeví podobnost některých jeho popisovaných projevů s chováním vztahově odtažitého a prudkého tatínka.“ považuji za nedostatečné a značně spekulativní, abychom na nich postavili důkaz alterace psyché. K obtížně prokazatelné příčinné souvislosti mezi chováním otce nežalující strany a alterací osobnosti došel znalec navíc na základě výpovědi žalující strany. Vzhledem k obdobným závěrům je důležité podrobné klinické zhodnocení posuzovaného.

c) zda jsou k dispozici jiné odborné zprávy, zejména jiná vyšetření psychiatrem či klinickým psychologem, které by potvrzovaly duševní poruchu (v tomto případě poruchu osobnosti), zejména pokud klinické či diagnostické vyšetření znalcem nebylo provedeno

¹³³ DC, č. 209§1.

Důležité jsou zejména lékařské zprávy ambulantních psychiatrů a klinických psychologů, zprávy o prodělaných hospitalizacích (zejména psychiatrických) a rovněž veškerá předchozí znalecká vyšetření, zkoumající duševní stav posuzovaného nejen u církevního, ale i světského soudu, např. v řízeních trestních či občanskoprávních. Církevní znalec by měl být schopen tyto zprávy posoudit a zhodnotit, zda jsou dostatečné ke zhodnocení duševního stavu posuzovaného. Proto je důležitá odbornost i klinická praxe znalce.

d) zda jsou ve spisové dokumentaci k dispozici i jiné důkazy, které by potvrzovaly duševní poruchu (v tomto případě poruchu osobnosti)

Co se týče svědeckých výpovědí, za nejvalidnější lze považovat výpovědi těch svědků, kteří nejsou ve vztahu k ani jedné ze stran emočně zaangažováni a lze je považovat za neutrální v manželském procesu. Důležité jsou i svědectví osob, kteří mají blíže k nežalující straně, která je procesně nepřítomna. Pokud je nežalující strana procesně nepřítomna a jsou k dispozici pouze svědci s pozitivní emoční vazbou k žalující straně, je validita těchto svědeckých výpovědí často velmi nízká, což může ovlivnit celkový pohled soudce na zkoumané manželství a ohrozit i spravedlnost rozsudku.

e) jaký byl duševní stav posuzovaného v době uzavření manželství, kdy duševní porucha (zde porucha osobnosti) u posuzovaného vznikla a projevila se, a zda byla přítomna před či v době uzavření manželství

Pro objektivitu znaleckého hodnocení schopnosti strany je nutné velmi podrobně popsat zdravotní stav a všechny významné okolnosti, které vedly ke vzniku manželství a také ty, které by mohly vést k pochybnostem o kvalitě manželského souhlasu v době uzavření manželství

f) pokud je přítomna výše uvedená duševní porucha (v našem případě specifická porucha osobnosti), zda tato porucha ovlivňovala schopnosti rozpoznávací (viz kán. 1095, odst. 2 CIC/1983, event. odst.1- zde se však nejedná o poruchy osobnosti) nebo schopnosti volní (viz kán. 1095, odst. 3 CIC/1983) v době uzavření manželského souhlasu a zda šlo o ovlivnění podstatné či nepodstatné (*gravitas*), v kontextu konkrétního manželského svazku

Je třeba zodpovědně posoudit, zda se jedná o ovlivnění podstatné či nepodstatné. Zda porucha měla podstatný vliv na schopnost kritiky a zejména v případě volby životního stavu a zda se jedná o poruchu zneschopňující, či pouze činící obtíže vzít na sebe podstatné

manželské povinnosti. Jako vodítka lze využít kapitulu 5.2. této diplomové práce. Tato část posudku je z hlediska celkového vyznění klíčová, neboť z ní bude soudce pravděpodobně vycházet při svém rozhodnutí o platnosti či neplatnosti manželství. Postavit závěr o neschopnosti převzít a naplnit závazky křesťanského manželství na nepříznivém osobnostním profilu, aniž by byla diagnostikována porucha osobnosti, považují za velmi sporné. Takový závěr je zatížen vysokým rizikem omylu.

g) jaký je aktuální duševní stav posuzovaného, zda je duševní porucha léčitelná, s jakou prognózou a zda je posuzovaný této léčby schopen

Vzhledem k tomu, že manželský proces bývá zahájen až tehdy, když manželství definitivně ztroskotalo, je otázka samotné léčby poruchy osobnosti, jako způsobu eventuální záchrany manželství, irelevantní. Výsledek léčby se může soudu hodit k tomu, aby rozhodl, zda udělit či neudělit zákaz uzavřít další manželství bez souhlasu ordináře. Pro manželský proces má význam spíše skutečnost, že špatně léčitelné poruchy osobnosti mají zároveň větší vliv na kvalitu manželského souhlasu. Jako vodítka lze využít i podkapitoly 3.5 a 5.3, ve kterých jsou rozděleny specifické poruchy osobnosti jednak podle léčitelnosti, jednak podle vlivu na kvalitu manželského souhlasu.

h) jaký stupeň jistoty mají závěry znalce

Pokud je přítomen nízký stupeň jistoty znalce v kombinaci s více nepříznivými faktory, jako jsou zejména procesní nepřítomnost nežalující strany, neprovedené klinické a psychodiagnostické vyšetření nežalující strany a spisová dokumentace podpořená zejména svědeckými výpověďmi s emočním příklonem k žalující straně, byl by závěr znalce o neschopnosti převzít a naplnit závazky křesťanského manželství velmi sporný. Podotýkám, že i kanonicko-právní předpisy hovoří o tom, že k dosažení mravní jistoty požadované právem nestačí větší váha důkazů a indicií, ale vyžaduje se vyloučení každé rozumné pozitivní pochybnosti právní i skutkové, ačkoli není vyloučena možnost opaku.¹³⁴ Pokud není tato pochybnost vyloučena, je třeba ctít zásadu, že manželství se těší přízni práva.

¹³⁴ Srov. *MIDI*, stať IV., čl. 12.

ZÁVĚR

Zpracováním své diplomové práce jsem měl možnost si hlouběji uvědomit, jak složité je posuzovat ze strany církevních soudců kvalitu manželského souhlasu, která může být ovlivněna duševní poruchou a může mít vliv i na platnost či neplatnost manželství. Rovněž jsem si uvědomil, jak důležitá je spolupráce církevních soudců s odborníky zejména v oborech psychiatrie či klinické psychologie.

Výčtem diagnostických metod, zaměřených na poruchy osobnosti, včetně odkazu na historii diagnostiky osobnostních poruch, jsem nechtěl čtenáře této práce vyčerpat. Šlo mi spíše o to, ukázat, že diagnostika poruch osobnosti je záležitostí velmi složitou, v klinické psychiatrii či psychologii je to dokonce jedna z nejsložitějších oblastí diagnostiky. Nemůže ji provádět odborník bez specializace a zejména bez dostatečné klinické praxe. Tuto diagnostiku nelze až na výjimky objektivně provádět bez účasti a aktivní spolupráce posuzované osoby, jak k tomu často v církevním manželském procesu při neúčasti nežalující strany dochází.

Snažil jsem se nastínit diagnostické postupy a upozornit na základní chyby v diagnostice, které se mohou stát i chybami při hodnocení vlivu osobnostní problematiky na kvalitu manželského souhlasu.

Pro zpracování diplomové práce jsem použil metody analytické (kterou byly probírány jednotlivé právní předpisy církevního i českého sekulárního práva), popisné (co se týče oblasti medicínské charakteristiky jednotlivých poruch) a srovnávací, a reflektoval jsem přitom i svoji vlastní odbornou zkušenost lékaře psychiatra i znalce pro civilní oblast. Pokusil jsem se na základě stávající praxe definovat odborné kvality znalce, které by byly dostatečné k posouzení osobnostní patologie a jejího vlivu na kvalitu manželského souhlasu. Za ústřední část své práce považuji 5. kapitulu, ve které jsem se snažil nejprve v obecné rovině, a poté i v rámci jednotlivých specifických poruch osobnosti posoudit jejich dopad na kvalitu manželského souhlasu s ohledem na kán. 1095, odst. 2,3 CIC/1983. Inspiroval jsem se i praxí používanou v právu sekulárním, zejména trestním a občanskoprávním. Specifika popsaná u jednotlivých specifických poruch osobnosti by mohla sloužit jako základní vodítka soudcům církevního soudu. Zároveň však s upozorněním, že ne všechny poruchy osobnosti jsou stejně závažné a zdaleka ne všechny poruchy osobnosti musí mít podstatný vliv na kvalitu manželského souhlasu. Ve většině případů dochází spíše k ovlivnění nepodstatnému, které činí manželské soužití sice náročným a obtížným, nikoli však neschopným. Kromě toho přítomnost některých osobnostních rysů zdaleka nemusí znamenat poruchu osobnosti,

zejména pokud nejsou splněna všeobecná kritéria poruch osobnosti, ale pouze kritéria specifická.

V závěru své práce jsem se pokusil vyhodnotit dle mého názoru typickou kasuistiku posudku znalce v procesu zkoumání neplatnosti manželství. Mým cílem nebyla kritika posudku, ale konstruktivní analýza jeho slabých míst, abych přispěl některými návrhy a doporučeními, které by mohly být využity církevními soudci i znalci v procesu zkoumání neplatnosti manželství. Věřím, že i tato diplomová práce může být malým střípkem do mozaiky a určitou pomocí pro soudce i znalce v církevním právu. Papež František v postsynodální apoštolské exhortaci *Amoris laetitia* v oblasti manželské pastorace vychází vždy z aktuální situace, která nemusí být dokonalá a snaží se lidskou slabost postupnými kroky integrovat do Boží perspektivy, aniž by nad touto slabostí lámal hůl. Napadá mě, že podobný způsob je možné zvolit i v oblasti církevní znalecké praxe. Svými podněty jsem se snažil dosáhnout větší míry všestranné objektivity při posuzování duševní patologie.

V současné církevně znalecké praxi vidím relativně mnoho míst, kde může být zpochybněna spravedlnost manželského procesu, ať už se to týká samotné procesní praxe, způsobu práce s anamnestickými daty či svědeckými výpověďmi, ale také kvality znaleckých expertíz či odborných kvalit znalců. S nadsázkou bych řekl, že současná praxe umožňuje velmi často a do značné míry lehce dosáhnout nulity manželství, aniž by tomu stávající duševní patologie odpovídala, anebo pokud již tomu odpovídá, aby byla náležitě objektivizována. Je třeba hledat účinné způsoby zajištění neutrality a odbornosti znalců v církevním procesu, také je potřebné zajistit objektivní svědky a anamnestická data, bez kterých nelze dosáhnout (zejména pro častou procesní nepřítomnost nežalující strany) správného posouzení kvality manželského souhlasu. Domnívám se, že je to v souladu i s přáním papeže Františka, který sice z pastoračního hlediska chce napomoci zrychlení řízení k prohlášení neplatnosti manželství, ale zároveň zdůrazňuje, že toto zjednodušení má být spravedlivé a nemá napomáhat neplatnosti manželství.¹³⁵

Na závěr chci vyjádřit určitou pochybnost, zda momentální praxe zkoumání kvality manželského souhlasu z psychických příčin, předcházející rozhodnutí soudu, je tou nejlepší cestou, jak usilovat o objektivní pravdu, a zda dosavadní praxe neposkytuje jakýsi rozlukový list, zahalený do hávu duševní nezpůsobilosti uzavřít manželství.¹³⁶ Kladu si otázku, zda se neinspirovat například pravoslavnými církvemi, které v případě definitivního rozpadu manželství pracují s otázkou „smrti manželství“ a po dostatečně dlouhém pokání dávají

¹³⁵ Srov. *MIDI*, úvod.

¹³⁶ Srov. Mt 5,31-32.

možnost života v platném, byť nesvátoštném manželství. V tomto pojetí se kombinuje přiznání vlastní nedostatečnosti i vědomí skutečnosti, že se rozhodně nejedná o ideální stav. Tento přístup by snad mohl umožnit důstojný život v Kristově církvi velké skupině věřících křesťanů bez rizik ohýbání církevního práva a motivoval by zároveň i ty, kteří ve svém manželství i přes objektivní těžkosti každodenně zápasí. Toto směřování by mohlo být v souladu i s pastoračním rozlišováním a integrováním lidské slabosti, jak k němu vybízí papež František v situaci rozvedených, kteří žijí v novém svazku.¹³⁷

¹³⁷ Srov. *AL*, čl. 298.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, 1985, schváleno ČBK 1995, ISBN 80-85810-08-5.
- *Dignitas connubii: instrukce, která má být zachována diecézními a interdiecézními soudy při projednávání záležitosti neplatnosti manželství (latinský text s českým překladem a s odborným komentářem od Klause Lüdickeho)*, Brno, 2015. ISBN 9788090602526
- *Gaudium et spes*. In: Dokumenty Druhého vatikánského koncilu. Kostelní vydří. Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 173 – 266. ISBN 80-7192-438-5.
- *Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství a vydavatelství, s.r.o., 1995. ISBN 80-7113-132-6.
- *Kodex kanonického práva*. Praha, Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6
- *Mezinárodní klasifikace nemocí – 10. revize. Duševní poruchy a poruchy chování: Diagnostická kritéria pro výzkum*. Praha. Psychiatrické centrum, 1996.
- PAPEŽ FRANTIŠEK: *Amoris laetitia – Radost z lásky. Posynodální apoštolská exhortace o lásce v rodině*. Praha: Paulínky, 2016. ISBN 978-80-7450-225-5.
- PAPEŽ FRANTIŠEK: *Motu proprio Mitis iudex dominus Iesus o reformě kanonického řízení v záležitostech prohlášení neplatnosti manželství v Kodexu kanonického práva*, oficiální český překlad In *Acta ČBK č. 16 (2018)*: s. 88–110.
- PAPEŽ FRANTIŠEK: *Motu proprio Mitis et misericors Iesus o reformě kanonického řízení v záležitostech prohlášení neplatnosti manželství v Kodexu kánonů východních církví*, oficiální český překlad In *Acta ČBK č. 13 (2018)* s. 111 – 135
- Sententia d. 25. nov 1983 coram Bruno, In: *Rotae Romanae Decisiones* Vol. LXXV (1983), p. 158.
- *Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících* v aktuálním znění, ze dne 6. 4. 1967

Literatura

- BOTEK, Libor: *Praktické otázky aplikace motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, In: *Revue církevního práva* č. 67(2/17), Praha, ISSN 1211-1635, s. 53-62.

- DUDA, J. *Katolické manželské právo*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1996. ISBN 8071420417
- HOLEC, Peter: *Znalec v kánonickom manželskom procese, aktuálna normatíva a jej vývoj*. Košice: Kňazský seminár Sv. K. Boromejského, 1997. ISBN 80-7165-108-7.
- HÖSCHL, C., LIBIGER, J., ŠVESTKA, J. *Psychiatrie*. Praha: Tigis, 2004. ISBN 80-900130-7-4.
- HRDINA, Antonín Ignác: *K vybraným aspektům nového kanonického manželského procesu*, In: Revue církevního práva č. 63–1/2016, Praha, ISSN 1211-1635, s. 9–22;
- HRDINA, Antonín Ignác: *Biskup soudcem ve své diecézi*, in: Revue církevního práva č. 64–2/2016, Praha, ISSN 1211-1635, s. 7–22.
- JAN PAVEL II. Promluva k auditorům Římské roty 5. 2. 1987, dostupné z: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1987/february/documents/hf_jp-ii_spe_19870205_roman-rota.html [cit. 22. 10. 2019].
- JAN PAVEL II. Promluva k auditorům Římské roty 25. 1. 1988, dostupné z: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1988/january/documents/hf_jp-ii_spe_19880125_roman-rota.html [cit. 22. 10. 2019].
- KLIMEŠ, Petr: *Psychické příčiny neplatnosti manželství*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 2004. ISBN 80-7266-163-9.
- KRUKOWSKI, J. (red): *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego tom V. (Procesy)*, Poznań: Pallotinum, 2007, ISBN 978-83-7014-571-2.
- *Kódex kánonov východných cirkví: promulgovaný pápežom Jánom Pavlom II. = Codex canonum ecclesiarum orientalium: auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*. Lublin: Gaudium, 2012, 882 s. ISBN 978-83-7548-090-0.
- MENKE, Monika: *Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus v praxi českých a moravských církevních soudů*. In: Revue církevního práva 69 (4/2017), s. 27–44.
- MENKE, Monika: *Obhájce svazku v manželském procesu po reformě papeže Františka*, in: Revue církevního práva č. 65–3/16, Praha, ISSN 1211-1635, s. 25–36
- NĚMEC, Damián: *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*. Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-85929-83-X (Krystal OP), ISBN 80-7195-065-3 (Karmelitánské nakladatelství).
- POLÁŠEK, František: *Discretio iudicii*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 1995.

- PRAŠKO, Ján a kol.: *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál s.r.o., 2003. ISBN 80-7178-737-X.
- *Nová instrukce o manželství*. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=3260> [cit. 22. 10. 2019]
- Benedikt XVI.: *Je třeba znovu objevit přirozenou způsobilost k manželství*. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=10751> . [cit. 22. 10. 2019]
- SMOLÍK, Petr. *Duševní a behaviorální poruchy: průvodce klasifikací, nástin nozologie, diagnostika*. Praha: Maxdorf s.r.o., 1996. ISBN 80-85800-33-0.
- SVOBODA, Mojmír. *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál, s.r.o., 1999. ISBN 80-7178-327-7.
- ŠŤASTNÍK, Štěpán. *O znalcích v manželském procesu*. In: *Adnotatio Iurisprudentiae VII*. Brno: 2007, s. 13 – 20.
- TRETERA, Jiří Rajmund: *Konfesní právo a Církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X.

SEZNAM ZKRATEK

AL *Amoris laetitia*

CIC Kodex kanonického práva z roku 1983

CCEO Kodex kánonů východních církví

ČEP Český ekumenický překlad *Bible*

DC *Dignitas connubii*

GS *Gaudium et spes*

KKC Katechismus katolické církve

MIDI *Motu proprio Mitis iudex dominus Iesus*

MKN Mezinárodní klasifikace nemocí

MMI *Motu proprio Mitis et misericors Iesus*